

Minustako taiteilija?

Suomen romanien
ajatuksia ammatti-
taiteilijuudesta

TIIA SVART

Taiteen edistämiskeskus

2019

MINUSTAKO TAITEILIJAJA?

Suomen romanien ajatuksia
ammattitaiteilijuudesta

TIIA SVART

Taiteen edistämiskeskus

2019

SISÄLTÖ

1	TIIVISTELMÄ.....	5
2	JOHDANTO.....	6
3	ROMANIEN SUHDE TAITEESEEN	7
	Estetiikan ja kädentaitojen merkitys romaniyhteisössä	8
	Romanien arvostama taide ja taiteilijat.....	9
	Taide- ja kulttuuritapahtumiin osallistuminen	10
	Romaneja kiinnostavat taiteenalat ja taideharrastukset	12
	Taideharrastusten lopettamisen syitä	13
	Harrastustoiveita ja niiden esteitä.....	15
	Taiteen perusopetukseen osallistuminen.....	15
	Perheen suhtautuminen taideharrastuksiin ja positiivinen palaute.....	17
4	AMMATTITAITEILIJUUS ROMANIYHTEISÖSSÄ.....	18
	Arvioita romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden määrästä Suomessa.....	18
	Näkemyksiä yhteisön suhtautumisesta ammattitaiteilijuuteen.....	19
	Näkemyksiä yhteisön suhtautumisesta kädentaidollisiin ammatteihin	23
	Taiteellisille ja kädentaidollisille aloille suuntautumisen edistäminen	24
	Romanihuoltajien ajatuksia lasten ammatinvalinnasta.....	30
5	ROMANIEN NÄKEMYKSIÄ AMMATTITAITEILIJAKSI RYHTYMISESTÄ.....	31
	Romanien suunnitelmia ja haaveita ammattitaiteilijuudesta.....	31
	Syitä ammattihaaveen toteuttamatta jättämiseen.....	32
	Lähipiirin suhtautuminen taiteelliseen ammattitavoitukseen	34
	Syitä taidealan ammattien poisrajaamiseen.....	35
	Kiinnostus käsillä tekemiseen	36
6	ROMANIT TAITEENTEKIJÖINÄ.....	39
	Polku ammattitaiteilijaksi – romanitaustaisten taiteentekijöiden kokemuksia	39
	Romaniyhteisön ja pääväestön suhtautuminen	41

Mahdollisia haasteita.....	42
Romanien mahdollisuudet toimia ammattitaiteilijoina.....	42
Tapakulttuurin vaikutukset taiteilijana toimimiseen	43
Hengellinen vakaumus ja yhteisön taiteentekijät	49
Romanitaustaiseen ammattitaiteilijaan kohdistuvat odotukset.....	52
Romaninaiset ja -miehet taiteellisen uran tavoittelijoina	53
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TOIMENPIDE-EHDOTUKSET	58
Lähteet	62
Liitteet.....	64
Liite 1 Yhteenveto haastatelluista	64
Liite 2 Romaneja kiinnostavat taiteenalat.....	65

1 TIIVISTELMÄ

Selvityksessä on kartoitettu romanien nykyisiä näkemyksiä ja kiinnostusta sekä asenteita taiteisiin ja ammattitaiteilijuuteen. Selvitystä varten on haastateltu eri eri-ikäisiä ja eri puolilla Suomea asuvia romaneja. Lisäksi arvokasta näkökulmaa selvitykseen ovat antaneet seitsemän romanitaustaista taide-, muotoilu- ja käsitteollisuusalan ammattilaista.

Keskusteluissa nousee esille romanien erityisen läheinen suhde musiikkiin. Lisäksi kädentaidot tunnustetaan usein romanien vahvuudeksi. Sen sijaan ajatus muiden taiteenalojen ammattilaisuudesta nostaa vielä pintaan monenlaisia tunteita. Taiteentekijöiden puuttuminen lähipiiristä tai omasta yhteisöstä, kulttuuriset haasteet, hengelliset syyt sekä puutteellinen tieto kouluttautumismahdollisuuksista näyttäsivät pääasiassa pidättelevän romaneja suuntautumasta taiteentekijöiksi. Toisaalta haastatteluissa nousee esiin oletus romanikulttuurin joustavuudesta, jonka uskotaisiin nykyisin antavan mahdollisuuksia luovia myös taiteen tekemisen tiellä.

Haastatteluissa kolmannes haastatelluista kertoi taiteellisista ja lähes sama määrä kädentaidollisista ammattitavoistaan. Syyt olla tavoittelematta taiteellista ammattitavoitetta vaihtelivat. Tyypillisinä esteinä mainittiin perheen perustaminen, tukijoiden ja koulutuksen puute, oletettu taitojen riittämättömyys sekä kulttuuriset ja hengelliset syyt. Eri ikäpolvien kokemat haasteet erosivat toisistaan ja romaninuoret näyttäsivätkin olevan myös uudenlaisten mahdollisuuksien edessä. Useat haastatelluista nuorista ja nuorista aikuisista kertoivat vanhempiansa erityisestä kannustuksesta taidealan ammatteihin. Nuorempien osallistumisaktiivisuus esimerkiksi soitto- ja tanssitunneille poikkesi huomattavasti vanhempien haastateltavien nuoruuden osallisuudesta vastaaviin harrasteihin tai opintoihin.

Esiin nousseista haasteista, pidikkeistä ja kipukohdista huolimatta keskusteluissa välittyi tunne ajatuksesta, että romanien taiteellista ja kädentaidollista potentiaalia ja aktiivisuutta olisi toivottavaa vahvistaa ja tukea. Selvityksen lopussa tuodaan haastatteluissa esiin nousseita romanien omia esityksiä siitä, kuinka romanien parissa voitaisiin lisätä romanien osallisuutta eri taiteen aloilla, saataisiin lisättyä tietoutta taidealan ammateista ja kasvatettaisiin näin romanien mahdollisuuksia pyrkiä taiteentekijöiksi ja kädentaitajiksi.

2 JOHDANTO

Tämän selvityksen tavoitteena on ollut kartoittaa romaniväestön kiinnostusta taidealoihin, romanien taiteeseen liittämiä arvoja sekä heidän asenteitaan ammattitaiteilijuutta kohtaan. Taidealan ammattien rinnalla selvityksessä on huomioitu myös muut kädentaitoa vaativat alat. Aikaisemmin Ihmisoikeusliitto on sivunnut aihetta kartoittaessaan romanien osallisuutta ja osallistumista kulttuuritoimintaan Suomessa. Opetushallitus on niin ikään selvittänyt aikuisten romanien koulustausta ja ammattitoiveita. Näissä katsauksissa taide- ja kulttuurialojen ammatillisuutta ei kuitenkaan ole tarkasteltu yksityiskohtaisemmin.

Selvityksen aineisto on kerätty haastattelemalla 15-65 -vuotiaita romaneja eri puolilta Suomea (liite 1). Haastateltuja romaneja oli 44, joista 24 oli naisia ja 20 miehiä. Lisäksi haastateltiin seitsemää taide-, muotoilu- ja käsityöalan ammattilaista. Selvitykseen pyrittiin tavoittamaan mahdollisimman erilaisista taustoista tulevia romaneja. Romanien oma ääni ja kokemukset taiteesta haluttiin pitää kuuluvana läpi selvityksen – romanien kertomana, toisille romaneille – mutta myös tahoille, jotka voivat osaltaan tukea romaneja taiteen saralla.

Koska selvityksen lähestymistapa on ollut laadullinen, ei laajempien tilastollisten yleistysten tekeminen ole mielekästä. Haastateltujen esittämien ajatusten pohjalta on ennen kaikkea pyritty selvittämään taiteen ja ammattitaiteilijuuden herättämiä tunteita ja asenneilmapiiriä. Niinpä haastattelujen tuloksena syntynyt rikas aineisto antaa ensisijaisesti arvokkaan lähtökohdan aiheen tarkasteluun ja mahdollisten jatkotoimenpiteiden harkintaan esimerkiksi kulttuurin tukemisen näkökulmasta.

Ensimmäinen luku tarkastelee romanien suhdetta taiteeseen edeten kädentaitojen merkityksestä arvokysymyksiin, kiinnostuksen kohteisiin sekä taideharrastuksiin. Toisessa luvussa syvennytään pohtimaan, kuinka ammattitaiteilijuus nähdään romaniyhteisössä. Kolmannessa luvussa jatketaan haastateltujen henkilökohtaisiin taiteellisiin ja kädentaidollisiin ammattitoiveisiin. Neljännessä luvussa annetaan ääni romanitaustaisille taiteen ammattilaisille sekä käsitellään joitakin haasteita, joita romanitaustainen taiteilija saattaa matkallaan kohdata.

3 ROMANIEN SUHDE TAITEESEEN

Suomen romanien taidetta ei ole tutkimuskirjallisuudessa juuri käsitelty. Reima Nikkinen (2006, 32) valottaa Romaniasian neuvottelukunnan juhlaulkaisussa romaniväestön historiallisia lähtökohtia, joissa taiteella ja käsityöläisyydellä on todennäköisesti ollut perustavanlaatuinen asema. Nikkinen arvelee romanien kuuluneen pääosin dom-kastiin 1000-luvun Luoteis-Intiassa. Kastiin kuului ennen kaikkea ”muusikoita, laulajia, tanssijoita, koruesineitten tekijöitä, seppiä, ennustajia ja hevosten kasvattajia”. On kuitenkin hyvä muistaa, ettei romanien historiallisista liikkeistä ole tiedeyhteisössä täydellistä varmuutta. Nykyinen käsitys Intiasta romanien alkuperäisenä kotimaana perustuu kielitieteeseen, mutta Eurooppaan saapumista edeltävät vaellukset ovat todennäköisesti kestäneet vuosisatoja. (Liegeois & Gheorghe 1995, 6.)

Yhä edelleen musikaalisuus mielletään herkästi romaneille kuuluvaksi etniseksi ominaisuudeksi niin pääväestön kuin romanienkin keskuudessa. Vaikka Nikkinen kiistää musikaalisuuden kuulumisen minkään kansan geneettiseen perimään, puhuu hän kulttuuriperimästä: musiikkia ja tanssia on perinteisesti arvostettu romaniväestön keskuudessa. Esittävällä taiteella onkin ammatinharjoittamisena vahvat perinteet monien Euroopan maiden romanisukujen keskuudessa. Suomen romanien musiikki on sen sijaan painottunut säästykseltömään lauluun, jota ei ole esitetty yhteisön ulkopuolisille. (Nikkinen 2006, 33-34.) Tanssilla ei liioin ole ollut Suomen romaneille samanlaista merkitystä kuin Keski- ja Etelä-Euroopan romaneille (Suomen Romanifoorumi ry).

Mitä tulee muihin taiteenaloihin, toteaa Nikkinen (2006, 34) kuvataiteen ja kirjallisuuden aloilla toimivan lähinnä yksittäisiä romaneja. Toisaalta Timea Junghaus (2006, 7) huomauttaa Euroopan romanitaidetta käsittelevässä julkaisussa, että romanitaustaisia kuvataiteilijoita on alkanut 2000-luvulla nousta nykytaiteen tietoisuuteen. Nikkisen mukaan romanien tekemä teatteri on kuitenkin saanut kuvataiteita ja kirjallisuutta enemmän huomiota niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Silti Suomen romanit tuntevat itsekkin kulttuuriperintöään heikosti, kuten selviää Ihmisoikeusliiton selvityksen tuloksista (Toivanen 2012, 18). Sitä vastoin voidaan todeta, että Suomen romaniväestöllä on omaleimainen korumallisto, joka poikkeaa merkittävästi Keski-Euroopan ja muiden Pohjoismaiden

romanien korumalleista. Vaikka korut on pääosin teetetty valtaväestöön kuuluvilla kultasepillä, kuuluvat esimerkiksi perintökorut olennaisesti romanien kansanperinteeseen. (Nazarenko 1986, 40-42.) Tässä luvussa tarkastellaan, millaista taidetta romanit arvostavat ja millainen asema käsityöllä ja ammattitaitoilijudella on yhteisössä tänä päivänä.

Estetiikan ja kädentaitojen merkitys romaniyhteisössä

Kaikki haastatellut olivat enemmän tai vähemmän samaa mieltä siitä, että estetiikalla on tärkeä sija romaniyhteisössä. Yleisesti ottaen koettiin, että kauneutta arvostetaan ja se ilmenee arjessa monin eri tavoin. Yli puolet haastatelluista kuvaili estetiikan arvostuksen ilmenevän erityisesti ulkonäöllisissä asioissa puukeutumisesta ja koruista huoliteltuun ulkonäköön. Niin ikään hieman alle puolet kuvaili estetiikan tärkeyden näkyvän kodeissa ja kodinsisustuksessa. Viidesosa toi puolestaan esiin sisällöllisiä asioita: puhtauden, kunnioittavan ja toisia ihmisiä arvostavan käytöksen sekä yhteisön ja perheen. Muista asioista mainittiin käsityöt ja kädentaitojen arvostus, kattaukset, luonnon merkitys ja nouseva kuvataiteen arvostus.

Vaikka estetiikan arvostus yhteisössä tunnistettiin laajasti, korosti neljäsosa haastatelluista, ettei estetiikka ole kaikille romaneille yhtä tärkeää. Toisaalta kritisoitiin sitä, että ihmisten ulkonäköön kiinnitetään herkästi liikaakin huomiota. Lisäksi moni huomautti, että vaikka estetiikkaa arvostetaan, se on romaniväestön parissa usein samankaltaista. Kaksi haastateltavaa oli kuitenkin pannut merkille, että käsitykset kuvataiteen ja kodinsisustuksen estetiikasta näyttäisivät olevan yhteisössä laajenemassa.

Käsityöammatit ovat aikaisemmin olleet Suomen romaneille merkittävä toimeentulon lähde, mutta sittemmin niiden harjoittaminen on hiipunut (Nikkinen 2006, 34). Romanien perinteiset elinkeinot soveltuivat nimittäin hyvin liikkuvaan elämäntapaan, mutta 1950-1960-lukujen teollistuneessa ja kaupungistuneessa yhteiskunnassa ne tulivat tarpeettomiksi. Kaupungeissa hevoskaupalle tai läkkisepän ja tinurin työlle ei ollut enää kysyntää sen puoleen kuin naisten pitsitöille tai liinoillekaan. Alkoi romanien muutto maaseudulta kaupunkiin. (Aaltonen 1986, 58; Markkanen 2003, 13.) Valtaosalla haastatelluista oli kuitenkin ollut tai oli yhä lähisuvussa pitsinvirkkuuta ja hevosmiestaitoja harjoittavia henkilöitä. Vaikka monet haastatellut kertoivat virkkaavansa myös itse, nähtiin perinteisten ”mustalaispitsien” virkkaamisen olevan osa uhanalaista kansanperinnettä. Samoin miesten kädentaitojen kerrottiin pitkälti unohtuneen hevosmiestaitoja lukuun ottamatta. Toisaalta muutamat haastatellut totesivat myös kyseisten taitojen muuttuneen kasvatustyön vähetessä ja hevosurheilun tason noustessa.

Miika Tervonen ja Kaarina Nazarenko toteavat, että ennen teollistumisen aikaa Suomen romanimpiesten arvostetuin ammatti on ollut hevoskauppa, kun taas hevosjalouteen liittyviä käsitöitä on valmistettu pääosin omaan tarpeeseen. Sen sijaan Venäjältä vaikutteita saaneet Karjalan romanimiehet harjoittivat hevoskaupan lisäksi käsityöammatteja, kuten tinurin ja läkkisepän ammatteja. Karjalan evakko-romaneilta metallityötaidot levisivät edelleen jossain määrin muiden Suomen romanien keskuuteen. Silti romanimiehet ovat elättäneet perheensä pääosin hevoskaupalla naisten keskittyessä käsitöiden – erityisesti pitsien – myyntiin. (Tervonen 2012, 106; Nazarenko 1986, 44-45.)

Alle 35-vuotiaat haastatellut nostivat usein esille romanivaatteiden ompelutaidon perinteisten kädentaitojen rinnalla, kun taas sitä vanhemmat henkilöt osasivat yleensä erottaa nämä toisistaan. Yli 45-vuotiaat kuvailivat lisäksi yksityiskohtaisemmin sellaisia kädentaitoja, joita nuoremmat haastatellut eivät juuri tuoneet esille. Tällaisia kädentaitoja olivat muun muassa tyynyliinoihin ja röijyihin maalaaminen, huivien ja tyynyliinojen tekeminen kehikon avulla, pitsivirkatut petivaatteet, hevosten erikoisvaljaat, eläimiin kohdistuvat ammatit sekä tinurin ja läkkisepän työt. Eräs haastateltu kuvaili sukujen saaneen aikanaan nimitykset sukukohtaisten kädentaitojen perusteella. Nuoremmista haastatelluista poiketen iäkkäämmät romanit kertoivat laajemmin myös romanimpiesten perinteisistä kädentaidoista.

Romanien arvostama taide ja taiteilijat

Haastatelluilta kysyttiin, minkälaista taidetta tai ketä taiteentekijää he arvostavat. Selvästi eniten mainittiin laulajia, muusikoita ja lauluntekijöitä. Seuraavaksi eniten haastatellut kertoivat arvostavansa kuvataiteilijoita ja kuvataidetta. Lisäksi muutamat henkilöt kertoivat pitävänsä arvossa kirjallisuutta ja kirjailijoita sekä kädentaitoja. Kuusi haastateltavaa ei osannut nimetä itselleen erityisen merkityksellistä taidetta tai taiteentekijää, mutta he suhtautuivat taiteeseen ja taiteilijoihin kuitenkin avoimin ja kunnioittavin mielin. Täysin välinpitämättömästi taiteeseen suhtautui vain yksi haastatelluista.

Viidesosalla haastatelluista oli taiteellisia esikuvia. Useimmiten keskustelukumppaneilla oli esikuvinaan muusikoita ja laulajia, mutta muutamat haastateltavat pitivät roolimalleinaan tanssin- ja musiikinopettajaa sekä tunnettua kirjailijaa. Valtaosalla oli esikuvinaan monenlaisista taustoista tulevia henkilöitä, kun taas ainoastaan romanitaustaisia roolimalleja oli vain kahdella haastateltavalla. Puolet romanitaustaisia taiteentekijöitä ihailevista haastatelluista kuvaili esikuviansa taustalla olevan heille ainakin jonkin verran merkitystä. Ennen kaikkea roolimallien tausta kannusti ja inspiroi haastateltavia.

”Periaatteessa kun kokee syrjintää, niin kyl se tuo semmosta päättäväisyyttä ja intoa lisää että mä teen tän ja mä haluan tehdä tän, tulee se kaksinkertainen into ja se halu viedä loppuun joku kun on vähemmistö – niin jotenkin siinä on se, että omaks iloks ja myös se, että saa näyttää muille että meistäkin on. - - Periaatteessa ne romanitaustaiset esikuvat on kokenu niitä samoja kompastuskiviä ku itse on kokenu - - niin kyllä se on semmonen kannustava juttu.” (Mies, ikäluokka 18-24)

Myös suurimmalla osalla romanitaustaisista taiteentekijöistä ja kädentaitajista oli taiteellisia esikuvia. Romanitaustaisten taiteilijoiden vähyys kuitenkin tiedostettiin, eikä taiteilijoilla ollut aina itselläänkään romanitaustaisia roolimalleja. Ne taiteilijat, joilla kuitenkin oli esikuvia oman kulttuurinsa sisältä, pitivät asiaa merkittävänä.

Yli puolella haastatelluista oli taiteentekijöitä myös lähipiirissään. Kaikenikäisistä keskustelukumppaneista merkittävällä osalla oli suvussaan, ystävissään tai tuttavissaan henkilöitä, jotka saivat ainakin osittain elantonsa taiteellisesta työstä. Useimmiten näiden henkilöiden kerrottiin toimivan musiikin alalla – ainoastaan viisi haastateltavaa kertoi lähipiirissään olevan myös muilla taiteenaloilla (teatteri, tanssi, kirjallisuus ja kuvataide) toimivia taiteilijoita.

Myös kaikki romanitaustaiset taiteentekijät tunsivat muita ammattitaiteilijoita suvustaan tai ystäväpiiristään. Vaikka jotkut taiteilijoista korostivat saaneensa lapsuudenkodistaan erityisen hyvät lähtökohdat taiteellisella alalla toimimiselle, kerrottiin toisenlaisten kimmokkeiden yleensä olleen syynä taiteelliseen ammatinvalintaan. Esimerkiksi toisesta taiteilijasta inspiroituminen oli syttännyt joissakuissa kipinän ryhtyä taiteelliselle alalle. Toisinaan erityistä kipinän hetkeä ei kuitenkaan ollut ollut, vaan taiteellista työtä kohti oli kasvettu lapsuudesta saakka.

Taide- ja kulttuuritapahtumiin osallistuminen

Romanien osallistuminen kulttuuritoimintaan sekä suositut tapahtumamuodot näyttäisivät heijastelevan haastateltujen taiteeseen liittämiä arvoja. Esimerkiksi musiikin arvostus näyttäisi ilmenevän konserteissa käymisenä sekä erityisesti hengellisen musiikkitarjonnan suosiona. Nimenomaan musiikkitalaisuudet olivat taide- ja kulttuuritapahtumista suosituimpia kaikissa ikäluokissa, joskin nuoret aikuiset kävivät konserttien ohella yhtä paljon tansseissa. Hengelliset musiikkitalaisuudet olivat pidetyimpiä 45-54-vuotiaiden keskuudessa, mutta niihin osallistuivat kaikenikäiset haastatellut alle 18-vuotiaita lukuun ottamatta.

Myös Reetta Toivasen tekemä Ihmisoikeusliiton selvitys Suomen romanien osallisuudesta ja osallistumisesta kulttuuritoimintaan tukee huomiota siitä, että taide- ja kulttuuritapahtumista romanit osallistuvat eniten hengelliseen kulttuuritarjontaan. Vaikka haastatteluissa ilmaistiin vain harvoin uskonnollisen vakaumuksen säätelevän kulttuuritoimintaan osallistumista, on kyse Toivasen mukaan laajemmasta ilmiöstä. Toisaalta myös käytännölliset syyt, kuten tuttuus, toisten romanien seura ja hengellisten tilaisuuksien maksuttomuus todennäköisesti vaikuttavat hengellisten tapahtumien suosioon. (Toivanen 2012, 11-25.)

Kaikenikäisistä haastatelluista suurin osa kertoi käyvänsä taide- ja kulttuuritapahtumissa, joskin alle 18-vuotiaat käyttivät kulttuuripalveluja muita ikäluokkia harvemmin. Asiaan saattoi vaikuttaa se, että nuorista merkittävä osa asui pienillä paikkakunnilla, joilla kulttuuritarjonta oli rajallista. Silti valtaosa haastatelluista osallistui ainakin kerran vuodessa johonkin kulttuuritoimintaan. Aktiivisimmat, säännöllisesti taide- ja kulttuuritapahtumiin osallistuvat henkilöt olivat ikäluokkien 35-44 ja 45-54 joukossa. Toisaalta kyseisten ikäluokkien aktiivisuus selittyi pitkälti seurakuntien musiikkitilaisuuksilla.

Hieman alle kolmannes haastatelluista kertoi käyneensä teatterissa sekä taidenäyttelyissä, taidemuseoissa ja muissa museoissa. Usein kulttuuritoimintaan oli saanut tutustumaan koulu, työ, vankilan virkistystoiminta tai alalla toimivat ystävät tai sukulaiset. Elokuviissa kertoi käyvänsä hieman yli viidesosa haastatelluista, mutta todennäköisesti elokuvissa käyvien haastateltujen määrä oli suurempi. Muita joidenkin haastateltavien mainitsemia taide- ja kulttuuritapahtumia olivat festivaalit (Iskelmä, Weekend) ja romanien työllisyys- ja koulutusmessut.

Valtaosa haastatelluista olisi halunnut käydä taide- ja kulttuuritapahtumissa enemmän. Eniten haluttiin käydä niin hengellisissä kuin ei-hengellisissäkin konserteissa sekä teatterissa. Toiveet ovat samansuuntaisia kuin Ihmisoikeusliiton selvityksessä, jonka mukaan romanit haluaisivat käydä enemmän hengellisissä konserteissa ja erityisesti keski-ikäiset ja sitä iäkkäämmät teatterissa (Toivanen 2012, 13). Haastattelujen perusteella toive teatterikäynneistä jakautui kuitenkin eri-ikäisten romanien kesken melko tasaisesti. Korkeakulttuurin piiriin kuuluvat kulttuurimuodot, kuten ooppera ja klassiset konsertit, eivät sen sijaan herättäneet kiinnostusta haastateltujen keskuudessa. Kyseiset tapahtumat eivät liioin olleet Ihmisoikeusliiton kyselyyn vastanneiden romanien suosiossa (Toivanen 2012, 32).

Romanitaustaisilla esiintyjillä tai tekijöillä koettiin olevan merkitystä kaikissa ikäluokissa, joskaan alle 18-vuotiaat eivät kokeneet asiaa yhtä tärkeäksi kuin vanhemmat haastatellut. Toisaalta puolet alle 18-vuotiaiden ikäluokasta ei ensinkään osallistunut minkäänlaiseen kulttuuritoimintaan. Useimmiten romanitaustaisten esiintyjien tilaisuuksien koettiin kuitenkin herättävän mielenkiintoa muita

esityksiä enemmän. Silloin tällöin esille nousi myös halu tukea romanitaustaisia tekijöitä. Toisinaan myös esitettiin, että kynnys lähteä katsomaan romanitaustaista esiintyjää on matalampi kuin muiden artistien kohdalla. Lisäksi erityisesti ne haastateltavat, joiden asuinpaikkakunnalla ei yleensä järjestetty vastaavia tapahtumia, kaipasivat sosiaalisia kontakteja toisten romanien kanssa. Haastatellut kuitenkin tähdensivät osallistuvansa mielellään myös muiden kuin romanien tuottamiin kulttuuripalveluihin. Niin ikään Toivanen havaitsi, etteivät romanit halua asettaa romanien ja muiden tuottamia kulttuuritapahtumia vastakkain, vaikka romanien tuottamia kulttuuripalveluja toivottiinkin enemmän (Toivanen 2012, 22-23).

Romaneja kiinnostavat taiteenalat ja taideharrastukset

Musiikki kiehtoi taiteenalana kaikenikäisiä haastateltuja ylivoimaisesti eniten (liite 2). Ainoastaan ikäluokkien 25-34 ja 55-64 keskuudessa käsitöitä pidettiin yhtä kiinnostavina. Huomionarvoista on, että yli 55-vuotiaat olivat muita kiinnostuneempia myös arkkitehtuurista, muotoilusta ja teatterista; kyseiset taiteenalat kiinnostivat vähintään puolta ikäluokasta. Musiikin jälkeen taiteenaloista kiehtovimpina nähtiin tanssi ja käsityöt, jotka kumpikin innoittivat puolta haastatelluista. Myös piirtämistä ja maalaamista pidettiin usein kiinnostavina. Lisäksi hieman yli neljäsosa oli kiinnostunut kirjoittamisesta, hieman alle neljäsosa valokuvauksesta ja viidesosa muotoilusta. Vaikka teatteri herätti harvemmin haastateltavien mielenkiinnon, nautittiin stand up -komiikasta kaikissa ikäluokissa. Elokuvista oltiin useimmiten kiinnostuneita viihteen näkökulmasta, mutta toisinaan myös ylä- tai ammattikoulussa tehtyjä videokuvauksen projekteja muisteltiin antoisina kokemuksina.

Kaiken kaikkiaan suosituimpia taideharrastuksia niin miesten kuin naistenkin keskuudessa olivat laulaminen, erilaiset käsityöt, soittaminen, tanssi, piirtäminen ja maalaaminen sekä kirjoittaminen. Laulamisen ja soittamisen lisäksi muutamat haastatellut kertoivat säveltävänsä ja sanoittavansa musiikkia itse. Viisi henkilöä kertoi nauttivansa näyttelemisestä tai stand up -komiikan esittämisestä ystäväpiirille. Valokuvauksesta kertoi puolestaan pitävänsä kuusi haastateltavaa, joista suurin osa kuvasi puhelimen lisäksi järjestelmäkameralla tai harkitsi sellaisen hankkimista. Taiteen – ja erityisesti musiikin – erityistä läsnäoloa romanien arjessa kuvaa hyvin se, että ainoastaan kolme henkilöä ei ollut missään elämänsä vaiheessa tehnyt mitään taiteellista. Usein erityisesti musiikkiharrastuksen kerrottiin olevan luonteva osa arkea. Haastatellut nostivat erityisesti esiin taideharrastustensa – useimmiten musiikin, kuvataiteen, kirjoittamisen ja käsitöiden – terapeuttista ja itseilmaisullista merkitystä. Silloin tällöin taideharrastuksella kerrottiin olevan myös hengellistä merkitystä henkilökohtaisen uskon ja jumalasuhteen hoitajana.

Lisäksi harrastuksen sosiaalinen arvo korostui erityisesti yhteismusisoinnissa. Toisinaan musisoinnin tai musiikin kuuntelun kerrottiin myös olevan tunteiden säätelyn keino.

Laulaminen oli selvästi suosituin taideharrastus kaikenikäisten romanien keskuudessa: yhteensä kaksi kolmasosaa haastatelluista kertoi laulavansa joko yksin tai perheen ja ystävien kanssa. Useimmiten laulettiin kotona ja seurakunnassa ja toisinaan myös karaokessa. Lisäksi muutamat haastatellut kertoivat kuuluneensa romanikuoroon. Niin ikään romaneille suunnatuille musiikkikursseille oli aiemmin osallistunut viisi haastateltavaa. Iskelmä- ja hengellinen musiikki oli haastateltujen keskuudessa suosittua, mutta silloin tällöin pidettiin myös muista tyyllilajeista popmusiikista ja elektronisesta tanssimusiikista bluesiin ja klassiseen musiikkiin. Vaikka suurimmalla osalla haastatelluista musiikkiharrastus painottui laulamiseen, soitti kolmasosa myös jotakin instrumenttia. Useimmiten soittimena oli piano tai kitara, mutta joitakin mainintoja saivat myös muun muassa urut, rummut ja haitari.

Niin ikään kolmannes haastatelluista kertoi tekevänsä erilaisia käsitöitä. Tekstiili- ja puukäsitöiden parissa vietettiin mielellään aikaa erityisesti yli 45-vuotiaiden keskuudessa, mutta myös alle 18-vuotiaat harrastivat käsitöitä melko paljon. Näiden lisäksi haastateltavilla oli jonkin verran muita kädentaidollisia harrastuksia. Koru- ja vaatesuunnittelu sai muutamia mainintoja, samoin sisustus ja kukkien asettelu. Vaikka kyseiset harrastukset olivat erityisen suosittuja naisten keskuudessa, suunnitteli myös kaksi miestä koruja tai kukkalaitteita. Lisäksi jotkut kertoivat restauroineensa ajoneuvon asuntovaunuksi, olleensa mukana talonsuunnitteluprojektissa tai entisöineensä huonekaluja.

Tanssi, piirtäminen ja maalaaminen sekä kirjoittaminen olivat nekin pidettyjä harrastuksia. Tanssiminen oli liikuttanut tai liikutti yhä kolmannesta haastatelluista. Aktiivisimpia tanssijoita olivat olleet alle 25-vuotiaat sekä 35-44-vuotiaat. Suosituimpia tanssilajeja olivat lava- ja katutanssit, mutta myös kilpatanssia, zumbaa ja muita latinalaisia tansseja oli harrastettu. Kaikkiaan viidesosa haastatelluista kertoi puolestaan nauttineensa piirtämisestä tai maalaamisesta sekä kirjoittamisesta. Kirjoitetut tekstit vaihtelivat lehtijutuista ja tarinoista runoihin ja elämänekerralliseen tekstiin. Kirjoittaminen oli säilynyt osana haastateltujen arkea kuvataiteita paremmin; suurin osa kertoi kirjoittavansa yhä edelleen, kun taas kuvataideharrastajien määrä oli laskenut lähes puolella.

Taideharrastusten lopettamisen syitä

Kaikkiaan puolet haastatelluista oli lopettanut jonkin taiteellisen harrastuksen. Merkittävimmät muutokset koskivat tanssia, piirtämistä ja maalaamista sekä

soittamista: kaksi kolmasosaa oli lopettanut tanssiharrastuksen, lähes puolet kuvataideharrastuksen ja neljäsosa soittoharrastuksen. Soittamisen vähentyminen selittyy suurimmaksi osaksi alle 18-vuotiaiden nuorten soittotuntien lopettamisella. Kuvataideharrastus oli puolestaan jäänyt osittain tai kokonaan peruskouluaikeihin tai aikuisiällä ajanpuutteen vuoksi. Tanssin lopettamisen syihin näyttäisi vaikuttavan harrastetun tanssilajin lisäksi haastatellun ikä: alle 25-vuotiaiden tanssiharrastus oli useimmiten jäänyt yläkouluikässä kiinnostuksen hiipussa, kun taas vanhempien haastateltavien harrastuksen oli katkaissut hengellisen vakaumuksen omaksuminen. Ilmiötä selittää se, että alle 35-vuotiaat olivat yleisimmin harrastaneet katutansseja ja kilpatanssia, kun taas sitä vanhemmat haastatellut olivat useimmiten kokeneet omakseen lavatanssit. Lavatanssikulttuurin nähtiin kuitenkin olevan ristiriidassa hengellisen vakaumuksen kanssa, mikä oli johtanut tanssiharrastuksen lopettamiseen. Toisaalta myöskään muuta tanssilajia aikaisemmin harrastanut vanhempi henkilö ei pitänyt tanssimista uskovalle sopivana.

Kulttuurinmukainen pukeutuminen oli niin ikään vaikuttanut kahden nuoren tanssi- tai parkourharrastuksen lopettamiseen. Yleisesti ottaen tanssiharrastuksesta kiinnostuneet eivät kuitenkaan pitäneet perinneasuun pukeutumista tanssitunneilla käymisen esteenä. Sen sijaan haasteiden koettiin liittyvän esiintymistilanteisiin, sillä romanien ei ole sopivaa esiintyä muussa kuin kulttuurinmukaisessa vaatetuksessa vanhempien romanien läsnä ollessa. Niinpä julkisia esiintymistilanteita pidettiin mahdollisten kohtaamisten vuoksi riskialttiina.

Hieman yli puolet harrastuksen lopettaneista haastatelluista olisi halunnut jatkaa lopetettua tai vähälle jäänyttä harrastustaan. Esimerkiksi romanien kuoroissa laulaneet ikävöivät entisen harrastuksensa pariin. Kuorossa laulaminen oli ollut haastateltaville merkittävää paitsi laulamisen, myös vahvan yhteisöllisyyden vuoksi. Sen sijaan haluttomuudelle palata harrastuksen pariin oli useimmiten syynä kiinnostuksen puute, mutta myös hengellisen vakaumuksen omaksuminen vaikutti yli 35-vuotiaiden ajatuksiin tanssiharrastuksen jatkamisesta. Harrastuksen vakaumuksellisista syistä lopettaneet eivät kuitenkaan pääosin ikävöineet tanssia.

On erityisen positiivista, että moni romanihuoltaja kertoi kannustaneensa lapsiaan tai lastenlapsiaan taiteellisten harrastusten pariin. Jotkut haastatellut kuitenkin totesivat, etteivät lapset tai lapsenlapset olleet innostuneet jatkamaan taideharrastusta kannustuksesta huolimatta. Kuten myös Lapsiasiavaltuutetun selvityksessä havaittiin, monien romanilasten harrastukset katkeavat yläkouluikänsä tultaessa (Junkala & Tawah 2009, 40). Vaikka ilmiö koskettaa myös valtaväestön nuoria, kuvaili moni haastateltu romanien pitkäjänteisyyden ja sitoutumisvalmiuden vaativan vielä kehittymistä. Sekä romanivanhempien että -nuorten kokemukset harrastusten lopettamisesta saavatkin pohtimaan, miten romaninuria saisi paremmin sitoutettua taideharrastuksiin.

Harrastustoiveita ja niiden esteitä

Yli kolmannes haastatelluista halusi tai olisi joskus halunnut jonkin taiteellisen harrastuksen. Suurin osa harrastustoiveiden esittäjistä teki jo ennestään jotain taiteellista, mutta itse asiassa vain pienellä osalla haastatelluista ei haastatteluhetkellä ollut minkäänlaisia taiteellisia harrastuksia. Silti harrastustoiveistaan kertoivat myös ne haastatellut, jotka eivät enää haastatteluhetkellä olleet aktiivisia harrastajia tai joilta harrastus oli alun alkaenkin puuttunut. Kaiken kaikkiaan vain kolme haastateltavaa kuvaili, ettei taide kiinnostanut heitä lainkaan.

Harrastustoiveet liittyivät useimmiten musiikkiin, tanssiin ja kirjoittamiseen. Yhteensä kahdeksan haastateltavaa haaveili taitojensa kehittämisestä laulu- ja soittotunneilla. Tunnit kiinnostivat nuoria ja nuoria aikuisia sekä erityisesti 35-44-vuotiaita. Seuraavaksi eniten haluttiin tanssia. Eri tanssiharrastusten – katutanssin, paritanssin, latinalaisten tanssien ja lavatanssien – aloittaminen kiinnosti tai oli kiinnostanut viittä haastateltavaa. Romanian parissa harvemmin harjoitettavista taiteenaloista kirjoittamista olisi halunnut harrastaa kolme haastateltavaa ja musiikkiteatteria tai teatteria kaksi henkilöä. Niin kirjoituskurssille osallistuminen kuin elämäkerran kirjoittaminenkin kiinnostivat haastateltavia. Lisäksi muutamat toivoivat ohjausta maalaukseen ja kuoronjohtoon sekä ammattimaista tukea vaatesuunnittelun kehittämiseksi.

Toiveista huolimatta harrastuksia rajoittivat toisinaan paikkakunnan suppeat harrastusmahdollisuudet tai ajanpuute. Silloin tällöin ajan tiedostettiin olevan järjestykysymys, mutta esimerkiksi perhearki oli asettanut joidenkuiden harrastamiselle haasteita. Silloin tällöin kaivattiin myös tietoa harrastusmahdollisuuksista: kolmella haastatellulla ei ollut tietoa tanssin harrastusryhmistä tai siitä, kuinka kehittää kirjoitustaitoja. Huomionarvoista on, että kaksi heistä edustivat pienimpiä paikkakuntia, joilla haastatteluja tehtiin. Pysäyttäviä syitä harrastuksen aloittamiselle tai jatkamiselle esitti yhteensä kuusi haastateltavaa. Lapsuuden rajatut harrastusmahdollisuudet, terveydentila sekä taloudelliset ja vakaumukselliset syyt olivat toisinaan estäneet harrastamisen. Hengellisen vakaumuksen nähtiin ennen kaikkea estävän tanssiharrastuksen pariin palaamisen. Lisäksi yksi haastateltava toivoi voivansa jatkaa aikaisempaa kuoroharrastusta, mutta kuvaili romanien oman kuoron perustamisen olevan haasteellista. Haastatellun mukaan kaikki paikkakunnan romanit eivät välttämättä voineet osallistua yhteiseen kuoroon.

Taiteen perusopetukseen osallistuminen

Taiteen perusopetus ei ollut käsitteenä haastateltaville tuttu, mutta sen kerrottiin tarkoittavan muun muassa musiikkileikkikouluja, musiikki- ja tanssiopistojen

harrastustoimintaa sekä kuvataidekoulujen opetusta. Alle 25-vuotiaat olivat osallistuneet musiikkileikkikouluihin ja musiikkiopistojen soittotunneille jonkin verran, minkä lisäksi osa vanhemmista ja isovanhemmista kertoi lastensa tai lastenlastensa osallistumisesta musiikkileikkikoulujen toimintaan.

Yhteensä neljä nuorta oli osallistunut taiteen perusopetukseen joko soittotunneilla tai musiikkileikkikoulussa. Enimmillään soittoharrastus oli jatkunut viisi vuotta ja vähimmillään puolesta vuodesta vuoteen. Lisäksi yksi haastateltavista oli käynyt musiikkiopiston avoimen linjan soittotunneilla noin viisi vuotta. Myös kuusi romanivanhempaa tai isovanhempaa – neljäsosa romanihuoltajista – kertoi lastensa tai lastenlastensa osallistuneen musiikkileikkikouluun. Kaksi vanhempaa kertoi niin ikään kannustaneensa lastaan musiikkiopiston soittotunneille. Lasten kerrottiin kuitenkin vierastaneen musiikinteoriaa tai saaneensa harrastuspaikan ei-toivotulla instrumentilla, jolloin harrastuksen aloittaminen estynyt.

Musiikkiopiston soittotunneilla käyneistä nuorista kaikki kolme olivat lopettaneet soittotunnit. Lopettamisen syynä oli kiinnostuksen hiipuminen, henkilökohtainen elämäntilanne tai tyytymättömyys opetukseen; soitonopiskelua olisi haluttu jatkaa, mutta gypsy jazz-musiikkityyliin erikoistuneen opettajan johdolla. Ryhmäopetuksessa soittanut haastateltava ei puolestaan ollut tuntenut oloaan kotoisaksi ryhmässä, vaan oli kokenut liian suuren tuntemattomien oppilastoverien määrän ahdistavaksi. Silti haastateltu toivoi voivansa vielä jatkaa soittoharrastusta yksityisopetuksessa kotona.

Näyttää siltä, että monet romanivanhemmat ovat löytäneet musiikkiopistojen varhaiskasvatuksen, mutta lasten eteneminen taiteen perusopetuksen piiriin kuuluville soittotunneille on vielä muita opetusmuotoja harvinaisempaa. Esimerkiksi kolme nuorta kertoi soittaneensa yksityistunneilla joko kotona, työväenopistossa tai musiikkiopiston avoimen linjan ryhmäopetuksessa. Lisäksi jotkut vanhemmista kertoivat itse antavansa soitonopetusta lapsilleen tai palkanneensa yksityisen soitonopettajan. Niinpä on erityisen mielenkiintoista, että romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden keskuudessa oli huomattu romanivanhempien kaipaavan tietoa lasten ohjaamisesta taiteen perusopetukseen. Alle 25-vuotiaiden osallistuminen musiikki- ja tanssikoulujen opetustarjontaan saattaa kuitenkin kertoa positiivisesta kehityksestä. Vaikka tunnit eivät aina olisikaan kuuluneet taiteen perusopetuksen piiriin, näyttäisi nuorten ja nuorten aikuisten osallistuminen ohjattuun opetukseen olevan nousussa. Tämä saattaa heijastua tulevaisuudessa positiivisesti myös taiteen perusopetuksen suosion kasvamiseen. Mitä tulee romanitaustaisiin ammattitaiteilijoihin, oli kolme viidestä osallistunut taiteen perusopetukseen. Toisaalta myös taiteilijoiden opiskeluaika vaihteli lyhytkestoisesta opiskelusta pitkäjänteiseen harrastamiseen. Taiteen perusopetukseen ei liioin ollut välttämättä osallistuttu lapsuudessa ja nuoruudessa, vaan kiinnostus musiikinopiskeluun oli saattanut herätä aikuisiällä.

Lähes kaikki haastateltavat olivat tietoisia koti- tai lähipaikkakuntansa musiikkiopistosta. Kaupungeissa asuvat arvelivat ylipäättään taiteen harrastusmahdollisuuksien olevan kotipaikkakunnallaan hyvät, mutta taiteen perusopetuksen piiristä musiikkiopistot tunnettiin parhaiten kaikissa ikäluokissa. Sen sijaan tanssiopistojen tai kuvataidekoulujen toiminnasta paikkakunnallaan tiesivät vain muutamat haastatellut. Muutamilla henkilöillä ei puolestaan ollut lainkaan tietoa taiteen perusopetuksesta kotipaikkakunnallaan.

Perheen suhtautuminen taideharrastuksiin ja positiivinen palaute

Kaikenikäiset haastatellut olivat saaneet positiivista tai kannustavaa palautetta taideharrastuksestaan. Eritoten perheen myönteistä tai kannustavaa suhtautumista taideharrastuksiin kuvailtiin alle 35-vuotiaiden haastateltujen keskuudessa. Useat nuoret kertoivat vanhempiansa tai isovanhempiansa erityisestä kannustuksesta ja tuesta, kuten soitinhankinnoista. Sen sijaan yli 35-vuotiaat eivät kertoneet vanhempiansa kannustuksesta yhtä suurella mittakaavassa, vaikka näiden suhtautumisen taideharrastuksiin kuvailtiin yleisimmin olleen myönteistä tai neutraalia. Sitä vastoin moni yli 35-vuotias haastateltava luonnehti, ettei ollut edes kiinnittänyt vanhempiansa suhtautumiseen huomiota musiikin ollessa luonteva osa perheen arkea. Mitä tulee tanssiin, vain kaksi haastateltavaa kertoi, että sillä oli ollut samanveroinen sija perheyhteisössä. Yli 45-vuotiaat keskustelukumppanit kuvailivat vuorostaan usein, ettei heidän lapsuudessaan vanhemmilla ollut aikaa tai mahdollisuutta ohjata lapsia harrastusten pariin. Monet romanivanhemmat kertoivatkin haluavansa kannustaa ja tukea omien lastensa harrastamista juuri siksi, ettei heillä itsellään ei ollut ollut mahdollisuutta osallistua harrastustoimintaan.

Alle 35-vuotiaat haastatellut kertoivat saaneensa positiivista palautetta useimmiten vanhemmiltaan tai sukulaisiltaan, kun taas sitä vanhemmat eivät maininneet vanhempiaan oikeastaan lainkaan. Sen sijaan mainintoja saivat opettajat, yleisö ja ystävät. Hieman harvemmin mainittiin kollegat, oma perhe sekä taiteellisilla aloilla työskentelevät henkilöt. Alle 35-vuotiaat haastatellut mainitsivat positiivisen palautteen antajina vanhempiansa jälkeen useimmiten ystävät ja opettajat sekä silloin tällöin yleisön ja kollegat.

4 AMMATTITAITEILIJUUS ROMANIYHTEISÖSSÄ

Niin romanitaustaiset taiteentekijät kuin muutkin haastatellut pohtivat omien kokemustensa ja käsitystensä valossa, kuinka ammattitaiteilijuus heidän mielestään romaniyhteisössä nähdään. Lisäksi esitettiin keinoja edistää romanien suuntautumista taiteentekijöiksi ja kädentaidollisten alojen ammattilaisiksi. Tämän luvun aluksi luodaan katsaus haastateltujen arvioihin romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden lukumäärästä Suomessa, minkä jälkeen syvennyttään pohtimaan laajemmin romaniyhteisön suhdetta ammattitaiteilijuuteen.

Arvioita romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden määrästä Suomessa

Haastateltuja pyydettiin arvioimaan, minkä verran he uskoivat Suomessa toimivan romanitaustaisia ammattitaiteilijoita. Haastattelun yhteydessä ammattitaiteilijoilla kerrottiin tarkoitettavan sellaisia henkilöitä, jotka saavat ainakin osittain elantonsa taiteellisesta työstä. Vain muutamat haastatelluista nimesivät yksittäisiä, muilla kuin musiikin aloilla toimivia romanitaustaisia taiteentekijöitä. Musiikin alalla uskottiin sen sijaan toimivan paljonkin romaneja.

Arviot taiteentekijöiden määrästä vaihtelivat jonkin verran, mutta suurin osa haastateltavista uskoi romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden määrän Suomessa olevan enintään 50. Toisaalta hieman yli kolmasosa haastateltavista arvioi yhteisön taiteilijoita olevan huomattavasti vähemmän, vain noin kymmenen henkilöä. Edelleen lähes yhtä moni arvioi taiteentekijöiden määrän olevan jotakin siltä väliltä: 20-50 henkilöä. Sen sijaan huomattavasti harvempi, noin viidesosa haastatelluista, arveli romanitaustaisia ammattitaiteilijoita olevan verrattain paljon esittäen määräksi 50-100 henkilöä. Lisäksi muutamat uskoivat toimijoita olevan joistakin sadoista jopa tuhanteen. Toisaalta moni keskimääräistä suurempien arvioiden esittäjistä uskoi, että romaniyhteisön ulkopuolella eläviä ammattitaiteilijoita saattaa toimia valtaväestön keskuudessa yhteisön tietämättä.

Myös romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden käsitykset taidealalla työskentelevistä romaneista vaihtelivat. Taiteentekijöistä kaksi ei osannut ottaa asiaan kantaa, mutta kolme muuta uskoivat romanitaustaisia taiteentekijöitä toimivan verrattain

paljon erityisesti musiikin alalla. Yhteensä taidealalla työskentelevien romanien määräksi arvioitiin sadasta muutamaan sataan henkilöä, jopa 500. Haastatellut kädentaitajat tarkastelivat asiaa kädentaitojen näkökulmasta. Molemmat korostivat romanien taiteellista ja kädentaidollista potentiaalia, mutta totesivat yrittäjyydessäkin usein kohdattavan rasismia ja itseluottamuksen puutteen usein estävän kädentaidollisesti lahjakkaita romaneja toteuttamasta itseään.

Näkemyksiä yhteisön suhtautumisesta ammattitaiteilijuuteen

Kaikenikäiset haastatellut nostivat esiin ongelmakohtia romaniyhteisön suhtautumisessa taiteeseen. Vaikka toisinaan näkökannan nähtiin riippuvan pitkälti perheestä ja suvusta, olivat monet haastatellut sitä mieltä, että musiikkia pidetään ammattina muita taiteenaloja helpommin. Monen kokemuksen mukaan muusikon ammattia myös arvostetaan yhteisössä erityisellä tavalla. Sen sijaan muiden taiteentekijöiden puuttuminen omassa yhteisössä, taidealan ammattien mieltäminen valtaväestölle ominaisiksi sekä kulttuuriset ristiriidat olivat haastateltujen mukaan useimmiten syynä siihen, ettei ammattitaiteilijuutta ole perinteisesti tavoiteltu romanien keskuudessa.

”No se on justinsa se, että kun siitä laulamista ymmärretään, ni se on aina se ensimmäinen. Ja sitten tää näyttelemisen ja tämmönen niin se on vähän semmosta, että no... Ne on ollu aina tommosia. Se on justinsa se, että joku suku tai. - - Kato kun sitä laulamista on ollu aina, sä oot kasvanu siihen, et lauletaan. Et sä oo siihen kasvanu että sun ukki ja mummi ois näytelleet. (Nainen, ikäluokka 35-44)

”Harva arvostaa mitään taidemaalareita, tämmösiä tauluntekijöitä. Se perhekunta jossa joku voi nyt vaikka maalata tauluja, niin se voi sanoa että mun isä maalas ton, ja ne voi sitä... Mutta ei niinku sillain, ei kaaleet (romanit) puhu niin paljon että se mies maalaa hienoja tauluja, tai se nainen. Ei ne niinku ymmärrä, ne on niin, niinku äsken puhuttiin kapea-alaisia – mutta sitten laulaminen, komeus, kauneus, rikkaus, ne on kaaleen arvot.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

Mielenkiintoista on, että alle 18-vuotiailla oli selvästi positiivisin ja avoimin kuva ammattitaiteilijuudesta – ainoastaan yksi nuori oli kokenut yhteisön suhtautumisen taidealaan negatiivisena. On mahdollista, etteivät nuoret ole vielä kohdanneet

tilanteita, joissa heidän käsityksensä yhteisön suhtautumisesta taidealan ammatteihin olisi voinut kokonaan muotoutua. Toinen vaihtoehto on, että vanhemmat ovat viestineet nuorille eri alojen ammasteista positiiviseen ja hyväksyvään sävyyn. Haastateltujen romanivanhempien asenteet ainakin viittaisivat siihen, että nuoria pyritään kaikin tavoin kannustamaan oman tien etsimisessä. Kuitenkin aikuisista yli puolet uskoi yhteisön suhtautumisen taidealan ammatteihin olevan suppeaa.

Musiikin luonnollisesta asemasta huolimatta alan ammattilaisuuden ei kuitenkaan aina nähty olevan romanille yhtä luonteva ammattivaihtoehto. Esimerkiksi kaksi musiikin alalle tähtäävää haastateltua uskoivat monien romanien pitävän musiikin ammattilaisuutta tavoittamattomana. Haastatellut pohtivat, että huonon itsetunnon vuoksi esimerkiksi musiikin teorian opiskelua tai kouluttautumista saatetaan pitää kynnyksysymyksenä. Toisaalta haastatellut uskoivat, että mahdollisuutta saada musiikista ammatti ei välttämättä ensinnäkään tiedosteta. Toinen heistä uskoi kuitenkin, että romaniyhteisön asenteet ammattitaiteilijuutta kohtaan ovat viime aikoina muuttuneet avoimempaan suuntaan.

”Nyt viimisen viiden vuoden sisällä ollaan menty eteenpäin tässä tosi rutkasti, että niitä on alettu pikkuhiljaa hyväksymään ja omaksumaan. Mut sitte taas sanotaan 10 vuotta sitten ne jotenkin pidettiin semmosena – tää on varmaan nyt ruma sanoo – mut niitä pidettiin jotenkin vaan pääväestön edustajien ammatteina, et jotenkin silleen et ei tää oo romanien juttu.” (Mies, ikäluokka 18-24)

Melko usein koettiin, että romanien parissa yleisesti tunnetut ammatit estävät romaneja näkemästä itseään – ja toisiaan – muiden alojen ammattilaisina. Haastatellut uskoivat usein, että romaninuorelta vaatii erityistä tietoa ja rohkeutta tehdä joukosta erottuvia opintovalintoja. Samoin Opetushallituksen selvitys aikuisten romanien koulutustaustoista tukee haastateltujen kokemusta siitä, että ammatillinen koulutus valitaan romanien keskuudessa usein ystävien ja sukulaisten antaman esimerkin perusteella. Eritoten sosiaali-, terveys- ja liikunta-alan suosioon näyttäisi vaikuttaneen läheisten suuntautuminen alalle. Romaninaisten suosiossa on niin ikään matkailu-, -ravitsemis- ja talousala sekä kauneudenhoitoala, kun taas monet romanimiehet ovat suorittaneet tekniikan ja liikenteen alan tutkintoja. Myös kulttuurialaan kuuluvien käsi- ja taideteollisuusalojen sekä vaatetusalan tutkinnot tulevat Opetushallituksen selvityksessä ilmi. (Opetushallitus

2015, 62.) On toki positiivista, että romanit hakeutuvat yhä enemmän ammatillisen koulutuksen pariin. Kuitenkin muutamat haastatellut tarkastelivat kysymystä yhteisön suhtautumisesta taidealan ammatteihin ennen kaikkea koulutukseen suhtautumisen näkökulmasta. Esimerkiksi tiettyjen musiikin alan tutkintojen, kuten musiikkikasvattajan tai -pedagogin pätevyyden, huomautettiin edellyttävän lukion käymistä. Tällöin haastatellut arvelivat koulutuspolun tuntuvan monesta romanista liian pitkältä. Myöskään vaihtoehtoisia väyliä pätevoitymiseen ei tunnettu. Lisäksi haastatellut uskoivat monien romanien alisuoriutuvan tulevaisuudensuunnitelmissaan. Erään haastatellun mukaan koulussa hyvinkin menestyvät nuoret eivät välttämättä näe mahdollisuuksiaan tai uskalla tarttua niihin.

Mielenkiintoista on, että vaikka lähes kolmasosalla haastatelluista oli tai oli jossakin vaiheessa ollut taiteellisia ammattitavoiteita, jäivät ne lähes kokonaan puuttumaan Opetushallituksen kyselyssä. Jopa musiikki oli saanut ammattitavoiteena vain kolme mainintaa (Opetushallitus 2015, 77). Suuri ero taiteellisissa ammattitavoiteissa herättää väistämättä kysymyksiä. On mahdollista, että haastattelutilanteessa taiteelliset ammattitavoitteet on ollut kirjallista kyselyä helpompaa tuoda esiin.

Usein yhteisön uskottiin suhtautuvan taidealan ammatteihin varauksellisesti, sillä kulttuuristen syiden katsottiin lähes poikkeuksetta vaikeuttavan tietyillä taiteenaloilla toimimista. Useiden haastateltujen mukaan kulttuuriset syyt asettuvat käytännössä esteeksi monella taiteenalalla työskentelemiselle. Toisaalta merkittävä osa keskustelukumppaneista uskoi yhteisön suhtautumisen taidealan ammatteihin olevan myönteistä. Tällöin haastatellut korostivat, että työtätekevää henkilöä arvostetaan ja hänen puolestaan ollaan iloisia, oli ala mikä tahansa.

”Kaikki työ on aina plussia, jos pääsee johonkin. Ei mikään oo huono.” (Tyttö, alle 18)

”Tänä päivänä, oli se mikä juttu vaan, jos ihminen tekee jotain työkseen, sitä ihmistä kunnioitetaan ja arvostetaan. Että siinäpä fiksu ihminen, älysi alkaa tekemään tällaista.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

Monet haastatellut uskoivat, etteivät iäkkäät romanit pidä esimerkiksi näyttelijän tai stand up -koomikon ammattia työnä. On kuitenkin tärkeää muistaa, ettei tilanne ole välttämättä kokonaan kulttuurisidonnainen, vaan myös valtaväestön edustajat

saattavat kohdata työhönsä liittyviä ennakkoluuloja keskivertoa harvinaisemmassa ammatissa työskennellessään. Tätä painottivat myös jotkut romanitaustaisista ammattitaiteilijoista. Kiinnostavaa on, että arvioista poiketen yli 55-vuotiaat haastatellut suhtautuivat taiteellisen työn tekemiseen varsin avarakatseisesti. Yhdessä haastattelussa iäkkäiden romanien arveltiin suhtautuvan teatteriin varauksella, sillä romanikulttuuria on pyritty suojelemaan valtakulttuurin vaikutuksilta.

”Vanhat ihmiset voi pitää sitä kaajeellisena (pääväestölle kuuluvana). Ennen ku minä oon ollu pieni, ei koskaan kaaleet (romanit) kertonu kaajeille (pääväestön edustajille) asioita. Ja se että kaaleittein kulttuuri on säilyny, on ollu nimenomaan sen takia. - - Niin siks ei ne ymmärrä vanhat ihmiset tommosta näyttelemistä.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

Romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden näkemykset yhteisön suhtautumisesta ammattitaiteilijuuteen vaihtelivat jonkin verran. Yhtäältä saatettiin olla sitä mieltä, etteivät romanit arvosta yhteisönsä taiteilijoita – tai taidetta ylipäätään – ja että kulttuuri myös estää taiteilijoita syntymästä. Toisaalta yhteisön oli koettu pitävän taidealan ammatteja positiivisina ja romaneille luontevina. Merkille pantavaa on, että suurin osa pohti asiaa kuitenkin ennen kaikkea taloudellisten kysymysten, ei niinkään romanikulttuurin näkökulmasta. Taiteellisia aloja ei arveltu nähtävän taloudellisesti turvallisina aloina, mikä oli toisinaan heijastunut myös taiteilijoiden omiin kokemuksiin yhteisön jäsenten oletuksista. Kaksi taiteentekijöistä toi kuitenkin esiin näkökulman siitä, etteivät kyseiset asenteet ole tyypillisiä ainoastaan romanien keskuudessa, vaan ylipäätään yhteiskunnassa. Taloudellisia kysymyksiä pohdittiin silloin tällöin myös muiden haastateltavien keskuudessa. Tällöin romanien uskottiin yleensä arvostavan tasaista toimeentuloa taiteellisen työn epävakauden sijaan.

”Ei oo pelkästään, että romanit ajattelee niin, mä uskon että kaikki ajattelee niin. Että jos sä lähet johonkin tollaseen hommaan, niin se nähään vaan harrastuksena. Mutta sit jos sä pääset johonkin, jos sä pääset johonkin teeveeseen esiintymään tai, niin sit sä oot ammattilainen. Mutta kaikki ennen sitä, niin se on vaan semmosta harrastusta.” (Romanitaustainen taiteentekijä)

On mielenkiintoista, että yhteisön kriittisen suhtautumisen uskottiin vaikeuttavan romanien työskentelyä taidealalla, mutta haastatelluilla itsellään tuntui sitä vastoin olevan varsin avoin ja hyväksyvä suhde taiteen tekemiseen. Herää kysymys, onko kollektiivinen pelko toisten romanien kriittisyydestä lopulta todellisuutta suurempi. Samaan lopputulokseen olivat tulleet myös muutamat haastatellut kaksi romanitaustaista ammattitaiteilijaa mukaan lukien. Esimerkiksi eräs haastateltu kertoi kieltäytyneensä nuorena urheilutapahtumaan osallistumisesta yhteisön reaktion pelossa, mutta ymmärtäneensä myöhemmin pelon olleen mitä luultavimmin turha. Taiteen tekemistä verrattiinkin silloin tällöin urheiluun ja erityisesti nyrkkeilyyn, sillä myös urheilullisten romanien tiedettiin joutuvan aikuisuuden kynnyksellä pohtimaan urheilun ja kulttuurin yhteensovittamisen haasteita.

”Sit mä aattelin silloin justiin että en mä voi mennä, mut se on ollu vähän... Oikeestaan me tullaan nyt siihen, että mä olin väärässä. Ne ois hyväksyny sen, eikä ne ois tuominnu eikä ne ois kritisoinu sitä, päinvastoin ne ois ollu vaan ylpeitä musta. - - Ihminen voi olla väärässä pelkän olettamuksen pohjalta, se voi olla väärässä siinäkin, että se kuvittelee että nämä nyt tuomitsee mut, vaikka todellisuudessa ne sanooki silleen että ”Ei, että se ois kiva vaan, et ei meillä oo mitään, että ku meet vaan.” (Mies, ikäluokka 55-64)

Näkemyksiä yhteisön suhtautumisesta kädentaidollisiin ammatteihin

Kaikki haastatellut – romanitaustaiset ammattitaiteilijat ja kädentaitajat mukaan lukien – olivat lähestulkoon yksimielisiä siitä, että kädentaidolliset alat nähdään romaniyhteisössä myönteisessä valossa. Esimerkkeinä kädentaidollisista ammateista mainittiin haastateltaville muun muassa ompelija, leipuri-kondiittori, floristi, parturi-kampaaja, kultaseppä, huonekalusuunnittelija ja vaatturi. Vaikka moni painotti ylipäätään kaikkien työhön ja eteenpäin menemiseen suhtauduttavan yhteisössä positiivisesti, uskoi yhtä moni nimenomaan kädentaidollisten ammattien olevan romaneille luontevia.

Koska kädentaidot ovat perinteisesti olleet romanien elämässä läsnä, uskottiin kädentaidollisia ammatteja pidettävän työnä taidealan ammatteja helpommin.

Useat haastatellut pitivät kädentaidollisia aloja yleisinä ja suosittuina ammatteja romanien keskuudessa. Etenkin ompelijan ammatissa uskottiin ja tiedettiin työskentelevän paljon romaninaisia, mutta myös parturi-kampaajia, kosmetologeja, leipuri-kondiittoreja ja kokkeja tunnettiin yleisesti ottaen melko paljon. Kolme haastateltavaa totesi näitä ammatteja harjoitettavan erityisesti Pohjanmaalla.

Huolimatta siitä, että yhteisön nähtiin pitävän kädentaidollisia ammatteja kaikin puolin positiivisina, liittyi niihinkin joitakin haasteita. Esimerkiksi pukeutumiskykyt nähtiin ammatissa toimimisen esteenä tai haasteena muun muassa ravintola-alalla. Lisäksi yksi haastateltu oli nuorten parissa työskennellessään huomannut, etteivät nuorten vanhemmat kannustaneet lapsiaan kauneudenhoitoalalle. Työllistymisen edellytyksenä nähtiin oman yrityksen perustaminen, eivätkä vanhemmat uskoneet romaninuorten kykenevän toimimaan yrittäjinä. Lisäksi muutamat haastatellut uskoivat yhteisön pitävän kädentaidollisia ammatteja myönteisinä, kunhan ne vain sopivat odotusten mukaisiin sukupuolinormeihin.

Vaikka käsillä tekemisen voidaan ajatella olevan monille romaneille luontevaa, nosti muutama haastateltu esiin toisenlaisen näkökulman joidenkin kädentaidollisten alojen suosioista. Haastatellut arvioivat, että kädentaidollisille aloille hakeutumiseen saattaa vaikuttaa myös suhteellisen lyhyt koulutus. Haastatellut uskoivat romanien aliarvioivan omia kykyjään ja hakeutuvan siksi aloille, joilla opiskelupaikan saaminen on suhteellisen vaivatonta. Romanien uskottiinkin alisuoriutuvan opinnoissaan ja tulevaisuudensuunnitelmissaan.

Romanitaustaiset muotoilu- ja käsiteollisuusalan ammattilaiset olivat puolestaan huolissaan romaninaisten kädentaitojen harjoittamisesta. Ensimmäinen oli kokenut, että suosituista Teuvan aikuiskoulutuskeskuksen (TEAK) järjestämistä ompelukursseista huolimatta naisilla ei ollut enää entisenlaista motivaatiota ja kiinnostusta kädentaitoja kohtaan. Yrittäessään nostaa ja tukea nuoria eri alojen kädentaitajia toinen haastatelluista oli puolestaan havainnut, etteivät romanitytöt ja -naiset uskalla tulla esille taitojensa kanssa, vaan pitävät mieluummin ”matalaa profiilia”. Romanityttöjen ja -naisten nähtiinkin kaipaavan erityistä kannustusta, tukea ja ohjausta kädentaidollisille aloille suuntautumiseksi ja itseluottamuksen vahvistamiseksi.

Taiteellisille ja kädentaidollisille aloille suuntautumisen edistäminen

Haastateltavat esittivät runsaasti erilaisia näkökulmia siitä, mikä voisi edistää romanien suuntautumista taiteellisille ja kädentaidollisille aloille. Kuitenkin selvästi

eniten romanien koettiin tarvitsevan tietoa taidealan ammasteista sekä ohjausta, rohkaisemista ja kannustamista taiteellisiin ammatteihin. Hieman harvemmin, mutta kuitenkin usein uskottiin koulutuksen, roolimallien sekä romanien omien asenteiden olevan avainasemassa romanien taidealalle hakeutumisessa. Vastaukset mukailevat monilta osin Opetushallituksen selvitystä aikuisten romanien koulutustaustoista: tieto koulutuksesta, taloudellinen ja sosiaalinen tuki sekä muiden romanien esimerkki ja vertaistuki nähtiin tärkeinä keinoina edistää aikuisten romanien koulutautumista (Opetushallitus 2015, 80). Taiteellisten alojen näkökulmasta tarkasteltuna romanien suuntautumista taiteentekijöiksi edistäisi Ihmisoikeusliiton selvityksen mukaan eniten vanhempien, sukulaisten ja opettajien tuki ja kannustus (Toivanen 2012, 27).

Samojen keinojen – tiedon ja ohjauksen, rohkaisemisen ja kannustuksen sekä roolimallien – uskottiin voivan edistää myös kädentaidollisille aloille hakeutumista. Kuitenkin jotkut uskoivat erityisesti romaninaisten tarvitsevan tukea kädentaitojensa vahvistamiseksi ja esiintuomiseksi. Monet haastatelluista olivat sitä mieltä, että romanien keskuudessa on suuri määrä niin taiteellista kuin kädentaidollistakin potentiaalia, joka vain vaatii niin yhteisön kuin laajemmin yhteiskunnan avoimuutta päästäkseen pinnalle.

Haastatellut esittivät erilaisia keinoja lisätä tietoa taiteellisista ammattivaihtoehdoista romanien parissa. Tavanomaisia informaatiotilaisuuksia enemmän kävättiin osallistavia tapoja matalan kynnyksen työpajoista musikaaliprojekteihin. Jotkut näkivät myös koulun ja opettajien voivan lisätä tietoa sekä ohjata ja inspiroida nuoria. Taideaineita pidettiin tärkeinä, mutta ennen kaikkea koulun toivottiin tutustuttavan nuoria taiteeseen esimerkiksi teatterikäynneillä. Moni näki osallistamisen mahdollisuutena inspiroida romaneja ja toivoi, että erityisesti lapsille ja nuorille tarjottaisiin enemmän mahdollisuuksia eri taiteenalojen kokeilemiseen.

”Se (kokemukset kuten baletti) vangitsee ne lapset. Jos ne sais enemmän tällöisiä kokemuksia, niin vois olla että siellä syntyis sellanen halu lähteä toteuttamaan. - - Että mitä enemmän sais olla ja tehdä, kokeilla, kattoo ja maistaa ja haistaa niin varmaan vois olla että joku vois innostuakin.” (Mies, ikäluokka 45-54)

Romanien koettiin ylipäättään tarvitsevan erityistä tietoa ja ohjausta voidakseen hakeutua sellaisiin ammatteihin, jotka eivät kuulu romanien parissa yleisimmin kouluttaututtaviin aloihin. Myös Lapsiasiavaltuutetun selvityksessä esitetään, että

romanioppilaat tarvitsevat paitsi tietoa jatkokoulutuksesta, myös ennen kaikkea kannustusta hakeutuakseen aloille, jotka eivät ole romanien perinteisesti suosimia ammatteja (Junkala & Tawah 2009, s. 57). Samoin Opetushallituksen lukuvuonna 2010-2011 teettämä selvitys romanioppilaiden perusopetuksen tilasta tukee ylipäätään tiedon ja ohjauksen tarvetta romanioppilaiden jatko-opintoihin hakeutumisessa (Rajala et al. 2011, s. 63-64). Asia on tärkeä, sillä esimerkiksi Hannele Syrjä ja Mikko Valtakari (2008, 54) toteavat puutteellisen tiedon eri ammanteista johtavan helposti ammatillisten valintojen kapeuteen. Niinpä tehostettu ammatinvalinnan ohjaus ja opinto-ohjaus saattaisi tulla tarpeen romaninuorille. Tiedon ja ohjauksen ohella haastatellut uskoivat yhteisölähtöiseen kannustukseen ja rohkaisemiseen. Muutamat haastatelluista painottivat erityisesti kodin luovan pohjaa paitsi arvo maailmalle myös sille, kuinka laajat mahdollisuudet nuoret voivat uskoa itsellään olevan. Kuitenkin eräs haastateltava nosti esiin mielenkiintoisen näkökulman nimenomaan pääväestön mahdollisuuksista rohkaista romaneja taiteellisille aloille:

”Pääväestön sisältäkin, etenkin. Että ne huomais ja näkis sen. Että se ois, se ois vielä enemmän varmuutta ku se että joku romani tulee ja sanoo, että... Jos se tulee ulkopuolelta, se on vahva viesti. Sitä aattelee sitten ku toinen romani, että joo joo. Ja se jää tiettyyn tasoon. Mut sitten ku tuolta tulee pääväestöön ja sanoo että hei, sussa on tota, että kokeillaan. Se on semmonen mihin mä uskon.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

Myös kouluttautumista pidettiin tärkeänä. Kuusi haastateltavaa uskoi romanien voivan hyötyä erityisesti heille suunnatusta opetuksesta niin taiteellisten kuin kädentaidollistenkin alojen koulutuksessa. Kovin usein erillisiä koulutusryhmiä ei siis kaivattu, kuten havaittiin myös Opetushallituksen selvityksessä (Opetushallitus 2015, 82). Kuitenkin haastateltavien parissa oli osallistuttu jonkin verran esimerkiksi romaneille suunnattuun musiikkitoimintaan, kuten kuoroon ja musiikkikursseille. Saattaa olla, että periaatteessa romanit eivät toivo erillisiä opetusryhmiä, mutta opiskelevat kuitenkin mielellään toisten romanien kanssa. Eritoten romaneille suunnattuja opetusryhmiä puollettiin TEAKin romaninaisille järjestämän koulutuksen näkökulmasta. Haastatellut eivät pitäneet todennäköisenä sitä, että romanit olisivat opiskelleet vaatetusalan ammattilaisiksi yhtä sankoin joukoin ilman TEAKin kursseja. Romanien omaa koulutusta perusteltiin myös vertaistuellalla ja viihtyvyydellä. Eräs romaneille suunnatussa työpaikassa opiskeleva nuori kuvailikin opiskelua ryhmässä seuraavasti:

”Ei ole kynnystä mennä valtaväestön ryhmään, mutta viihtyvyys on muiden romanien kanssa parempi. Jaksaa käydä, kiva mennä, kun muitakin romaneja, voi jutella...”

(Nainen, ikäluokka 18-24)

Vaikka romanien katsottiin usein löytävän musiikin alalle jo itsenäisestikin, esitettiin asiasta jonkin verran myös eriäviä mielipiteitä. Esimerkiksi eräs musiikin alalle kouluttautumista suunnitteleva nuori kuvaili, ettei musiikinkaan ammattilaisuus – saati alalle kouluttautuminen – ole romanien parissa kovin yleisesti tiedostettu vaihtoehto. Haastateltu kertoi, etteivät sukulaiset tai muut romanit olleet kehottaneet häntä musiikin opintojen pariin, vaan opinto-ohjaaja. Myös eräs toinen musiikin alalla toimiva haastateltu painotti koulutuksen tärkeyttä kuvaillessaan, että nykyään alan koulutusta vaaditaan myös hengellisissä musiikkipiireissä. Romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden keskuudessa musiikin alalle päätymistä ei liioin aina pidetty romanien keskuudessa tunnettuna tai helppona tienä. Joskus esitettiin, että niin taiteen perusopetukseen kuin lukioonkin osallistumisen vähyys romanien parissa rajoittaa musiikin ammattilaisena toimimisen mahdollisuuksia. Koulutuksen lisäksi romanimusiikin ja -kielen uskottiin voivan vahvistaa romanien identiteettiä ja edistää romanien suuntautumista musiikin ammattilaisiksi.

Esimerkin voimaan uskottiin niin ikään laajasti: romaniyhteisön sisältä kaivattiin suunnannäyttäjiä. Taiteellisilla ja kädentaidollisilla aloilla työskentelevillä romaneilla uskottiin olevan erityislaatuiset mahdollisuudet ohjata toisia romaneja taiteellisten ammattien pariin ja toimia inspiraationa. Samanlaiseen johtopäätökseen päätyy myös Toivanen (2012, 27) todetessaan, että yhteisön taiteilijoiden asemaa parantamalla ja heidän tekemänsä taiteen arvostusta nostamalla voitaisiin edistää romaninuorten suuntautumista taiteentekijöiksi.

Romanitaustaiset ammattitaiteilijat toivoivatkin voivansa nostaa, inspiroida ja rohkaista romaninuoria alalle. Taiteilijoilla itsellään ei useinkaan ollut ollut romanitaustaisia esimerkkejä ja suunnannäyttäjiä, mutta mikäli sellainen oli ollut, pidettiin esikuvaa elintärkeänä.

”Mä uskon että se on ne suunnannäyttäjät. Kuka ensimmäisenä tekee niin ne muut perässä. Kuka uskaltaa ja rohkenee ottaa sen ensimmäisen askeleen niin - - mä uskon siihen ja oon niinku todennut sen että kyl sitä sit muut tulee ihan vanavedessä.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

”Esimerkiksi Remun musikaaliin olisi pitänyt viedä romanilapsia bussilasteittain! Sellainen voisi motivoida ja inspiroida monia.” (Mies, ikäluokka 55-64)

Silloin tällöin romanien nähtiin alisuoriutuvan tulevaisuudensuunnitelmissaan. Monet haastatellut olivat sitä mieltä, että romanien omat asenteet ja itseluottamuksen puute rajoittavat myös taiteellisille aloille hakeutumista. Huomattavan moni haastateltu ilmaisikin, että romanitaustaisia ammattitaiteilijoita voisi olla paljon nykyistä enemmän, mikäli romaneilla olisi rohkeutta ja pitkäjänteisyyttä asettaa itselleen korkeampia tavoitteita. Erytistä rohkeutta uskottiin tarvittavan myös tavanomaisesta poikkeavien ratkaisujen tekemiseksi, kuten hakeutumi-

seen sellaisiin ammatteihin, joissa ei vielä toimi paljon romaneja. Toisaalta myös yhteiskunnan syrjivien rakenteiden nähtiin jarruttavan romanien mahdollisuuksia. Vaikka erityisesti nuoret aikuiset uskoivat vastuun olevan romanien lisäksi yhteiskunnalla, painottivat etenkin yli 55-vuotiaat romanien omien asenteiden merkitystä taidealalle ja ylipäätään työelämäänsä pyrkimisessä. Syrjintä saattaa kuitenkin laukaista lannistumisen kierteen, kuten eräs haastateltava kuvailee:

”Mä uskon että moni vois menestyä, mutta niillä on vaan se asenne, että ei mua oteta, mä en pääse. - - Mä tiään lukuisia semmosia huippulaulajia, ketkä päihittää monta iskelmälaulajaa. - - Ja silti ne ei yritä. - - Kyllä mä oon nähnyt kannustusta ja, eikä siinä mun mielestä mitään ongelmaa oo. Tietenki sitä kannustetaan aina, että kannattaa mennä, kannattaa ainakin yrittää, mutta se on monesti se... Ketkä pyrkii sinne niin lopahtaa mielenkiinto siihen ajatteluun, että kun on tämmöset vaatteet niin ei voi päästä pidemmälle.” (Mies, ikäluokka 25-34)

Vaikka niin romanien omat asenteet kuin yhteiskunnan ennakkoluulotkin koettiin usein ammatillista etenemistä jarruttavina tekijöinä, nostettiin esille myös yhteisön merkitys. Esimerkiksi erään nuoren mukaan nimenomaan romaniyhteisön aikuisten asenteiden tulisi avartua, jotta nuorten ammattitavoitteet voisivat monipuolistua. On tärkeää pohtia, missä määrin yhteisön ulkopuolelta voidaan vaikuttaa taidealalle suuntautumiseen ja missä määrin arvojen ja asenteiden muutos – mitä haastateltavat paljolti toivoivat – on romanien omissa käsissä.

”Varmaan se, että kaikki... Tai nää vanhemmat ihmiset ei olis niin... - - Siis mitä mä oon tavannu vanhempii romaneja, niin ne on tosi negatiivisia, kaiken suhteen melkeenpä... Niinku ei saa sitten, isompi kynnyks tehä jotain jos mieltii et mitäköhän mun äiti tai isä aattelee.” (Tyttö, alle 18)

Taloudelliset kysymykset nostettiin esille melko harvoin. On mahdollista, ettei esimerkiksi harrastustoiminnan maksujen suuruudesta olla kovin tietoisia. Silloin tällöin romanilasten- ja nuorten uskottiin kuitenkin tarvitsevan tukea harrastamiseen, jotta taiteellinen ammatinvalinta voisi ylipäätään olla aikuisuudessa mahdollista. Esimerkiksi musiikin ja tanssin kuvailtiin vaativan paljon työtä nuoresta saakka. Romanivanhempien ei kuitenkaan aina uskottu kannustavan lapsia pitkäjänteisen harrastamisen pariin. Romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden keskuudessa romanivanhempien nähtiinkin tarvitsevan tietoa taiteen perusopetuksesta ja sen

merkityksestä taidealan ammatteihin suuntautumiselle. Samoin romanilasten ja -nuorten itsensä uskottiin tarvitsevan erityistä tukea taiteen perusopetuksessa. Usein uskottiin, että lapsuus- ja nuoruusajan harrastuneisuus lisäisi romaninuorten mahdollisuuksia toimia taiteellisilla aloilla aikuisuudessa.

”Kyllähän siihen vaikuttaa varmasti sekin, että nehän on kallista kaikki tällanen, nyt jos harrastaakin. Kyllä se varmaan monen romaniperheen kohdalla on vähän huono tilanne, ettei välttämättä vaikka lapsi haluaisikin niin ei oo varallisuutta tukea. Joku (paikkakunta poistettu) opiston kurssitkin niin nehän on tosi kalliita. Jos itteänikin ajattelen, niin jos ois ollu jotakin tuettua tällasta, et sulla olis mahdollisuus ja oltas jostain ulkopuolelta kannustettu ja osattu viitata että voisitko mennä, niin olisin varmaan eri tavalla mennytkin.”

(Nainen, ikäluokka 25-34)

Mitä kädentaitoihin tulee, olivat muutamat käsityöalojen ammattilaiset huomanneet, etteivät romaninaiset useinkaan tunnista omia taitojaan. Taitojen ei liioin koettu pääsevän esille ja myös naisten itsensä oli huomattu arkailevan niiden esille tuomista. Haastatellut ehdottivat erilaisia ratkaisuja tilanteen parantamiseksi. Romanien uskottiin esimerkiksi voivan hyötyä yhteisestä tilasta, jossa erilaisia kädentaitoja olisi mahdollista harjoittaa ja kokeilla. Myös työelämätoimiston henkilökunnalla sekä koulujen opettajilla nähtiin olevan hyvät mahdollisuudet ohjata romaneja kädentaidollisille aloille, kunhan vahvuudet tiedostettaisiin. Lisäksi monet pitivät TEAKin koulutuksia merkittävänä romaninaisten vaatetusosalalle koulutautumisen näkökulmasta ja surivat sitä, ettei koulutuksia enää järjestetty.

”Jotkut tykkäs kankaitten maalaamisesta - - mä huomasin, että siellä oli naisia paljon jotka osas tosi hienosti piirtää. - - Monissa naisissa on tommosta potentiaalia niin kuin esimerkiks omas tytössä, ni se on tosi hyvä sisustaja, ja on paljon muitaki aloja, ne ei välttämättä oo meidän perinteisiä aloja vaan ihan tavallisia, monet on lahjakkaita. Mut se ei vaan pääse ulos sieltä tulemaan.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

”Kato monet ei ees tiiä mitä piilevii kykyjä niillä on. Me ollaan nähty, ku on ollu askartelu tämmösiä juttuja niin arvaa ku naiset ne on ihan ihmetelly: ”Ku en mä ois ikinä osannu, uskonu että mä teen tämmösiä!” Ja ne on osannu tehdä mitä hienoimpia juttuja!” (Nainen, ikäluokka 45-54)

”Että jos jotakin, niin enemmän mä ainakin toivoisin että nimenomaan romaninaisia, romanityttöjä nostettais esimerkiksi taiteen aloilla, koska siellä on tosi paljon tätä kädentaitoa ja kauneudentajua ja sellasia ominaisuuksia mitä vois hyödyntää ihan ammattimaisesti.” (Nainen, ikäluokka 25-34)

Romanihuoltajien ajatuksia lasten ammatinvalinnasta

Haastateltuja vanhempia ja isovanhempia pyydettiin kertomaan, millaisia ajatuksia lasten tai lastenlasten hakeutuminen taiteellisille aloille heissä herättäisi. Kaiken kaikkiaan hieman yli puolet haastatelluista olivat vanhempia tai isovanhempia. Ennen kaikkea lapsia kerrottiin kannustettavan alalle kuin alalle lapsen kiinnostuksen ja lahjojen mukaan. Toisaalta lähes kolmannes huoltajista suhtautui tai oli suhtautunut asiaan yhtä aikaa varauksella.

Useimmiten nämä vanhemmat – kaksi taiteentekijää mukaan lukien – olivat tai olivat olleet huolissaan toimeentulosta taiteellisilla aloilla. Toisaalta toimeentulon katsottiin myös vaihtelevan taiteenaloittain, jolloin kysymys toimeentulosta ja ammattiin kannustamisesta nähtiin alakohtaisena. Vaikka yleisesti ottaen elannon ansaitsemisen mahdollisuuksiin taidealalla uskottiin, näki yli puolet haastatelluista taidealan ammatit toimeentulollisesti erittäin haastavina. Etenkin kuvataiteen, gospelmusiikin, valokuvauksen, valo- ja äänitaiteen sekä teatterin aloilla talouden turvaaminen nähtiin hyvin epävarmana. Sen sijaan elannon ansaitsemisen uskottiin usein olevan helpompaa musiikin ammattilaisena. Kuitenkin eräs vanhempi, joka ei toimeentulollisista syistä ollut itse harkinnut taidealan ammattiin ryhtymistä, kertoi olevansa valmis kannustamaan lastaan ennen kaikkea seuraamaan unelmaansa.

Mitä tulee kädentaidollisiin aloihin, liittyivät muutamien vanhempien huolet hevosalan vaativuuteen sekä puolison näkemyksiin naisille ja miehille sopivista ammateista. Lisäksi eräällä pienellä paikkakunnalla asuva äiti kertoi toivoneensa, ettei nuori muuttaisi liian varhain toiselle opiskelupaikkakunnalle, vaikka muuten kannattikin kädentaidolliseen ammattiin kouluttautumista.

5 ROMANIEEN NÄKEMYKSIÄ AMMATTITAITEILIJAKSI RYHTYMISESTÄ

Taiteellisia ammattitoiveita ilmeni kaikissa ikäluokissa. Lähes kolmannes haastateltavista suunnitteli tai oli joskus harkinnut taiteellista alaa ammattina. Musiikin ammattilaisuus nousi selvästi suosituimmaksi taiteelliseksi ammattivaihtoehdoksi: noin viidesosa haastatelluista suunnitteli tai oli joskus harkinnut ryhtymistä alalle. Eniten kiinnostivat muusikon tai musiikkipedagogin toimenkuva ja seuraavaksi eniten laulajan ja tuottajan työ. Tanssiala kiinnosti tai oli aikaisemmin kiinnostanut muutamia haastateltavia, mikä teki tanssin ammattilaisuudesta toiseksi suosituimman taiteellisen ammattivaihtoehdon. Työ kirjailijana tai tekstityön ammattilaisena innoitti vuorostaan kahta haastateltavaa, samoin arkkitehtuuri. Myös teatteri, kuvataide ja elokuva-ala herättivät ammattialoina muutamien, yksittäisten haastateltavien kiinnostuksen.

Romanien suunnitelmia ja haaveita ammattitaiteilijuudesta

Haastatteluhetkellä kaikkiaan kuudella haastatellulla oli suunnitelmissa tai haaveissa taiteellisen alan ammattilaisuus. Kolme alle 25-vuotiasta nuorta suunnitteli musiikin tai arkkitehtuurin alalle ryhtymistä, kun taas ikäluokkiin 25-34 ja 45-54 kuuluvat kaksi haastateltavaa haaveilivat kirjoittamisen, kuvataiteen tai musiikin ammattilaisuudesta. Lisäksi yhdellä yli 35-vuotiaalla haastatellulla oli ammattitoiveenaan musiikkituottajan työ, mutta sitäkin suurempana visiona oli auttaa nuoria – niin kantasuomalaisia kuin romanejakin – musiikin avulla. Yhtä lailla eräs toinen haastateltu kuvaili kutsumukseksi auttaa nuoria musiikin keinoin, joskaan musiikin ammattilaisuus ei kuulunut tämän suunnitelmiin.

Suurin osa taiteellista uraa suunnittelevista haastatelluista suhtautui mahdollisuksiinsa ja tulevaisuuteen luottavaisesti, mutta toiset kamppailivat myös epävarmuuden tunteiden kanssa. Esimerkiksi tiedon puute etenemismahdollisuuksista oli saanut kaksi kirjoittamisesta tai maalaamisesta haaveillutta haastateltua epäilemään mahdollisuuksiaan. Molemmat haastatellut olivat neuvottomia eivätkä tienneet, kuinka alkaa tavoitella ammattitaiteilijuuutta. Eräälle nuorelle

epävarmuutta oli puolestaan aiheuttanut se, että häntä oli taidealan ammattiin opiskelemisen sijaan kehoitettu hakeutumaan taloudellisesti turvalliselle alalle. Musiikinopettaja oli kuitenkin saanut haastatellun jälleen uskomaan itseensä ja tavoittelemaan toiveammattiaan.

Syitä ammattihaaveen toteuttamatta jättämiseen

Toisinaan haastatellut eivät syystä tai toisesta olleet ryhtyneet toimenpiteisiin toiveammattiinsa pyrkimiseksi. Yhteensä kahdeksan haastateltavaa oli joskus harkinnut taiteelliseen ammattiin ryhtymistä tai toivonut voivansa työllistyä taiteelliselle alalle uraa kuitenkaan tavoittelematta. Syitä haaveen toteuttamatta jättämiseen oli monenlaisia, mutta niihin näytti vaikuttavan ainakin osittain haastateltavan ikä. Ikäluokkiin 35-44 ja 55-64 kuuluneet keskustelukumppanit kuvailivat usein, ettei varhainen perheen perustaminen, vanhempien tuen puute tai tukijoiden puuttuminen ylipäätään ollut luonut edellytyksiä ammattitoiveen tavoittelulle. Lisäksi yli 55-vuotiaiden ammattihaaveiden toteuttamatta jättämiseen olivat vaikuttaneet nuoruuden rajalliset mahdollisuudet ja hengellinen vakaumus. Nuoret aikuiset kuvailivat puolestaan toisenlaisia haasteita puutteellisista taidoista opiskelupaikkakunnalle muuttoon.

Ikäluokkaan 18-24 kuuluvista nuorista aikuisista kolme oli aikaisemmin harkinnut suuntautumista taiteelliselle alalle. Edellytys opiskelupaikkakunnalle muuttamisesta sekä oletus taitojen riittämättömyydestä olivat kuitenkin saaneet haastateltavat luopumaan ammattitoiveestaan. Myös romaninaisen mahdollisuudet laulajan ammatissa menestymiseen sekä ajatukset etnisen taustan vaikuttamisesta opiskelijavalintaan olivat vähentäneet haastateltujen uskoa mahdollisuuksiinsa.

Lisäksi kaksi nuorta aikuista oli aikaisemmin luopunut alkuperäisestä taiteellisesta ammattitoiveestaan, vaikka suunnittelivatkin taideopintoja tai toimivat haastateluhetkellä taiteellisella alalla. Tanssialan ammattilaisuudesta oli luovuttu ainakin osittain kulttuuristen syiden tähden: haastatellut tiedostivat tanssin kulttuuriset haasteet, kuten pukeutumiskysymykset ja fyysisen kontaktin. Siinäkin tapauksessa, että lähipiiri olisi tukenut uravalintaa, ei omalle perheelle haluttu aiheuttaa ongelmia. Haastateltaville oli yhteistä kiinnostus moneen taiteenalaan, jolloin tanssi ei kuitenkaan ollut ollut ainoa uravaihtoehto.

Kaiken kaikkiaan kolme nuorta aikuista oli luopunut ammattitoiveestaan opiskelukaupungin sijainnin vuoksi. Ensimmäinen nuori nainen kuvaili, että huoli taloudellisista kysymyksistä, perheestä huolehtiminen sekä puolison haluttomuus muuttaa kotipaikkakunnalta olivat saaneet hänet luopumaan myönnetystä kandidaattialan opiskelupaikasta. Toinen nuori ei puolestaan ollut halunnut

muuttaa kauas läheisten ja yhteisön luota. Työ- ja elinkeinoministeriön tutkimuksen mukaan vain harva romani olisikin valmis muuttamaan pois kotipaikkakunnaltaan opiskelupaikan vuoksi, vaikka ammatillisten vaihtoehtojen kasvattaminen sitä usein edellyttää (Syrjä & Valtakari 2008, 58). Kun mahdollisiin suunnitelmiin saattaa vaikuttaa vielä väistämivelvollisuus, ei romanien muuttaminen pois kotipaikkakunnalta ole aina kovin yksinkertaista.

Kaksi yli 35-vuotiaasta haastateltavaa oli aikaisemmin haaveillut taiteellisesta ammatista. Perheellistyminen oli kuitenkin pidätellyt naisia tavoittelemasta toiveammattiaan. Toisaalta myös toisenlaisia haasteita kuvailtiin, vaikka perheen perustamista pidettiin esteistä suurimpana. Ensimmäinen haastateltu oli laulajanuran tavoittelemisen sijaan päättänyt ensin opiskella taloudellisesti turvallisempaan ammattiin. Perheen perustamisen jälkeen taiteellisen ammatin tavoittelu ei kuitenkaan ollut enää tuntunut haastatellusta mahdolliselta. Tämä kertoi kuitenkin uskoneensa mahdollisuuksiinsa ja miettivänsä yhä edelleen silloin tällöin, olisiko hänellä ollut edellytyksiä toimia alalla. Toinen haastateltu kuvaili vuorostaan, ettei ollut saanut mahdollisuutta harrastaa tanssia lapsuudenkodissaan. Niinpä hän kertoi ymmärtäneensä nuorena aikuisena, ettei tanssijan ura voisi enää toteutua puuttuvan harrastuspohjan vuoksi.

Yli 55-vuotiaista haastatelluista puolella oli joskus ollut toive taiteellisesta ammatista. Heistä kaksi kolmesta oli uskonut mahdollisuuksiinsa saavuttaa tavoite, mutta tanssin ammattilaisuuden tavoittelusta oli luovuttu vakaumuksellisista syistä ja näyttölemisen oli koettu edellyttävän muuttoa ulkomaille. Kolmas haastateltu ei sitä vastoin ollut uskonut mahdollisuuksiinsa tukijoiden puutteessa.

Ainoastaan yksi aikaisemmin taiteellisesta ammatista haaveilleista olisi ollut vielä halukas tavoittelemaan taiteellista uraa. Taloudelliset mahdollisuudet opiskeluun kuitenkin mietityttivät, samoin kuin muutto kotipaikkakunnalta. Toinen ammattitoiveesta luopunut haastateltava ei osannut sanoa, voisiko elämäntilanne vielä antaa myöten ammattitoiveen tavoittelulle. Loput eivät olisi enää pyrkineet kohti ammattitoivettaan aikaisemmista haaveista huolimatta. Syitä olivat kallistuminen taloudellisesti turvalliseen ammattiin, edellytys soittotaidosta pääsykokeissa tai muu oletettu taidon puute, hengellinen vakaumus sekä iän tuomat haasteet. Yli 55-vuotiaiden keskuudessa toivottiin kuitenkin tilaisuutta toimia taiteen alalla vielä jollakin tavoin, vaikka täysipäiväiseen työhön ryhtymistä ei välttämättä pidettykään mahdollisena.

”Kyllä niitä haluais kehittää niitä lahjoja (maalaaminen, laulu). On mennyt hukkaan ihmisen elämä osittain, kun ei saanu toteuttaa. Ja sitten teatteria mä tykkäisin, olla teatterissa, musikaalissa, mä tykkäisin olla sellasessa mukana.”
(Nainen, ikäluokka 55-64)

”Kyllä jos olis jokin mielenkiintoinen suunta. Esimerkiks vaikka musiikki, että opettais ihan musiikin perusteita. Vaikka sekin on poisheitettävä unelma, koska ikä antaa sitten jo taas rajoitteita. Mut ehkä muutama vuos sitten niin se ois ollut vielä – tai jonkun verran enempi – ois antanut mahdollisuutta siihen. Tietysti se nytkin vois olla jollakin tavalla mahdollista, että antais sen panoksen minkä jaksais. - - Mikä oliskin ihan kivaa.” (Mies, ikäluokka 55-64)

Lähipiirin suhtautuminen taiteelliseen ammattitöiveeseen

Haastateltavien kanssa keskusteltiin perheen ja ystävien suhtautumisesta taiteelliseen ammattitöiveeseen. Eri-ikäiset keskustelukumppanit kuvailivat vanhempiensa suhtautumista hyvinkin eri tavoin. Erityisesti alle 25-vuotiaat kertoivat vanhempiensa kannustaneen heitä tavoittelemaan taidealan ammattilaisuutta, kun taas sitä vanhempien haastateltujen kokemukset saattoivat olla täysin päinvastaisia. Useimmiten nuorten ja nuorten aikuisten vanhempien kannustus oli ilmennyt monin tavoin konkreettisenä tukena: toiveammattiin oli kannustettu yhteisön suhtautumisesta riippumatta, soittimia ostettu tiukassakin taloustilanteessa ja pääsykokeisiin kannustettu.

”Että jos löytyy niitä negatiivisia ihmisiä jotka haluaa enemmänkin lyödä lyttyyn, niin ei ne lyö lyttyyn koska on niin paljon ympärillä - - niin vahva se tukiverkko ja kannustusverkko.” (Mies, ikäluokka 18-24)

Sitä vastoin aikuisten, ikäluokkiin 25-34 ja 35-44 kuuluvien naisten kokemuksissa korostuivat vanhempien, äidin tai isoäidin vähättelevä suhtautuminen taiteelliseen ammattitöiveeseen. Musiikkityöstä haaveillut mies kuvaili päinvastoin isän toivovan alalle työllistymistä, joskin suhtautumiseen saattoi vaikuttaa tämän oma työ musiikkialalla. Sen sijaan laulajan ja kirjailijan ammatista haaveilleet naiset kertoivat, että vanhemmat olivat kehottaneet heitä realistisuuteen. Tanssimisesta haaveillut haastateltava kuvaili puolestaan, ettei kotona ollut suhtauduttu töiveeseen vakavasti.

”Äidin viesti oli, että eihän mustalaistyttö tämmösiä. Kaikki, mikä ei ollut kotitöitä... Tää perusjuttu. Sellaista vähättelyä, että palaapas realiteetteihin.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

”Tavallansa sit varmaan mummo tiesi, että eihän se... Ei sitä otettu kyl ihan tosisiaan, kun mä sit halusin sinne (tanssiharrastukseen), niin ei varmaan ajateltu että ahaa, tästä tuleekin tanssija tästä tytöstä.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

“No se oli jotenkin just niin, että... Että ei nyt kumminkaan ihan liikoja pidä ajatella, että pystyis ihan semmoseen. Niin. Ne on vähän pessimistisiä.” (Nainen, ikäluokka 25-34)

Toisinaan taiteellinen ammattitoive ei ollut ensinnäkään tullut puheeksi vanhempien kanssa. Kahdesta yli 45-vuotiaista haastatelluista toinen kuitenkin arveli, että vanhemmat musiikkiin tottuneina olisivat pitäneet toivetta luontevana. Molempien haastateltavien oma perhe suhtautui ammattitoiveeseen myönteisesti, joskaan toisen puoliso ei uskonut laulajan uran olevan perinteiseen asuun pukeutuvalla romaninlaisella mahdollinen. Niin ikään kaksi kolmesta yli 55-vuotiaista taiteellisesta ammatista haaveilleista haastatelluista kertoi vanhempiansa suhtautuneen ammattitoiveeseen erittäin hyvin. Heistä toinen kuvaili lapsuudenkotinsa mahdollisuuksien olleen jopa erityisiä ja isovanhempiensa kulttuurinsa edelläkävijöitä.

”Mulla on ollut semmoset isovanhemmat, että... Ei näin enää kun koko perhe ollaan uskossa, niin ei sitä (tanssia) enää tavallaan ajatellakaan. Mutta että kaikki muu, että siellä lapsuudenkodissa kun mä olin niin mulla oli kaikki mahdollisuudet. - - Se mitä mun pappani on antanut niin soittamista ja laulamista ja esiintymistä. Että ei koskaan oltu sitä vastaan.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

Vaikka vanhempien ajatukset ammattitoiveesta saattoivat vaihdella, olivat kaikkien taiteellista uraa tavoittelevien tai siitä aikaisemmin haaveilleiden haastateltujen ystävät suhtautuneet ammattitoiveeseen pääosin myönteisesti, innokkaasti tai kannustavasti. Ainoastaan kolme haastateltavaa kertoi joidenkin läheistensä toisenlaisesta suhtautumisesta. Lähinnä ystävien kerrottiin epäilevän kouluttautumisen tärkeyttä tai ihmettelevän taiteellisen työn aikaan ja paikkaan sitoutumatonta luonnetta. Lisäksi puolison kuvailtiin vastustavan muuttoa opiskelupaikkakunnalle.

Sytä taidealan ammattien poisrajaamiseen

Vaikka haastateltavien joukossa oli melko suuri joukko taiteellista uraa suunnittelevia tai sellaisesta aiemmin haaveilleita, ei suurin osa haastateltavista ollut koskaan harkinnut taiteellista uraa ammattivaihtoehtona. Useimmiten syynä taiteellisten alojen poisrajaamiselle oli se, että ammatilliset kiinnostuksen kohteet olivat toisaalla tai kiinnostus taidealaan oli muuten vähäistä. Kyseiset perustelut korostuivat etenkin alle 35-vuotiaiden haastateltavien vastauksissa. Toiseksi

syyksi taiteellisten alojen poisrajaamiselle kerrottiin puutteelliset taidot tai lahjakkuuden puute. Toisaalta taiteenaloja ei aina ollut tultu ajatelleeksi työnä, taide oli haluttu pitää harrastuksena tai huoli toimeentulosta oli estänyt harkitsemasta alaa. Mielenkiintoista on, että niistä kolmesta haastateltavasta, jotka eivät olleet mieltäneet taidetta työksi, kaksi olivat nuoria aikuisia. Lisäksi toisella heistä oli lähisuvussa runsaasti eri taiteenaloilla toimivia taiteentekijöitä.

Yli 45-vuotiaat haastateltavat kuvailivat lapsuutensa ja nuoruutensa elämäntilanteen ja ajankuvan vaikuttaneen tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Vanhemmat eivät olleet ymmärtäneet ohjata haastateltuja opintojen pariin tai elämässä oli alun alkaenkin kamppailtu toisenlaisten kysymysten, kuten asunnottomuuden, kanssa.

Toimeentulollisista syistä taidealan ammatit hylänneet kaksi haastateltavaa olivat kiinnostuneita taiteesta, mutta eivät olleet halunneet heittäytyä epävarmana pitämälleen alalle. Ensimmäinen haastateltava piti gospelmusiikin kenttää toimeentulollisesti erittäin haastavana, muttei halunnut toimia musiikin ammattilaisena sen ulkopuolella. Toinen ei puolestaan uskonut taitotonsa mahdollistavan toimeentuloa taiteellisella alalla.

Kiinnostus käsillä tekemiseen

Valtaosa haastateltavista oli kiinnostunut käsillä tekemisestä. Ompelu ja muut tekstiilityöt, kuten kutominen ja virkkaus, nousivat naisten ansiosta käsillä tekemisen kärkeen. Miehet harjoittivat mieluiten kokoamista, rakentamista ja remontointia, mutta myös puutyöt saivat jonkin verran mainintoja. Lisäksi jotkut kertoivat kuparitöiden, korukivi- ja puusepän työn sekä korusuunnittelun ja kukkalaitteiden teon olevan itselle mieluista tekemistä. Lisäksi yhdellä miehistä oli hevosalan koulutus, joskin tämä oli pitkään alalla työskenneltyään vaihtanut alaa. Tekstiilikäsitöiden jälkeen naiset nauttivat eniten leipomisesta ja ruuanlaitosta kauniine koristeluineen ja kattauksineen. Lisäksi viisi naista kertoi pitävänsä kukkien asettelusta, sisustuksesta sekä koru- ja vaatesuunnittelusta. Alle 18-vuotiaat tytöt olivat muista ikäluokista poiketen kiinnostuneita kampauksien ja maskeerausten tekemisestä, mikä näkyi myös heidän ammattitoiveissaan.

Yhteensä kuusi haastateltavaa oli kouluttautunut kädentaidolliseen, estetiikan tajua vaativaan ammattiin. Ammattiin valmistuneita oli kaikenikäisissä haastatelluissa 18-24 -vuotiaiden ikäluokkaa lukuun ottamatta. Suurin osa kädentaidollisille aloille kouluttautuneista oli leipuri-kondiittoriksi tai ompelijakisälleiksi valmistuneita naisia. Kuitenkin myös yhdellä haastatelluista miehistä oli korukivi- ja puusepän koulutus.

Kädentaidolliseen ammattiin valmistuneista haastatelluista kolme naista työskenteli tai oli työskennellyt ompelijakisällin ammattitutkintoa vastaavassa työssä.

Vastavalmistuneena eräs nuori ei ollut vielä ehtinyt hakea konditoria-alan töitä. Kaksi muuta kädentaidolliseen ammattiin valmistunutta eivät puolestaan olleet kokeneet yrittäjyyttä omakseen. Niinpä toinen oli päätenyt muulle alalle ja toinen luopunut toiveammattistaan, sillä piti alan työllisyystilannetta haastavana. Erään kerran haastateltu oli kohdannut työnhakutilanteessa myös syrjintää, mutta uskoi alan työllisyystilanteen olevan yleisestikin ottaen vaikea. Haastateltu näki oman yrityksen perustamisen ainoana vaihtoehtona työllistymiselle, mutta uskoi toisaalta asiakaskunnan rakentamisen olevan romanitaustaiselle yrittäjälle poikkeuksellisen haastavaa.

Selvästi valmistuneita enemmän haastatelluissa oli niitä, jotka ilmaisivat kiinnostuksensa kädentaidollisten alojen ammattilaisuuteen. Hieman alle kolmasosa haastatelluista kertoi olevansa kiinnostunut jostakin kädentaidollisen alan ammatista tai joskus harkinneensa ryhtymistä alalle. Naiset olivat tai olivat olleet kiinnostuneita leipuri-kondiittorin, kokin, parturi-kampaajan, kosmetologin ja sisustusartesaanin toimenkuvasta. Miehet olivat puolestaan harkinneet kulta- tai puusepän sekä huonekalusuunnittelijan työtä.

Useimmiten ajatus kädentaidolliseen ammattiin ryhtymisestä ei kuitenkaan ollut kantanut loppuun asti. Ainoastaan muutamat alle 18-vuotiaat suunnittelivat vielä haastatteluhetkellä kosmetologin, parturi-kampaajan tai leipuri-kondiittorin ammattiin kouluttautumista. Lisäksi eräs nainen toteutti taitojaan seurakunnan cateringtilaisuuksissa tehden samalla toista päivätyötä. Muut olivat luopuneet ammattitoiveestaan eri syistä. Huoli toimeentulosta, opiskelukaupungin sijainti sekä kiinnostuksen hiipuminen ravintola-alan opintojen aikana olivat useimmiten syynä siihen, ettei kädentaidollista ammattia ollut pyritty tavoittelemaan. Tosin eräs haastateltu kertoi, että taiteelliselle alalle suuntautuminen oli vienyt voiton kädentaidollisesta ammatista. Lisäksi vanhimmassa ikäluokassa ilmeni koulutuksen ja resurssien puutetta, joskaan myöskään yrittäjyyden ei olisi aina katsottu sopivan itselle.

”No ensinnäkin jos vaikka aatellaan kultasepäks tai muuta, niin sehän vaatii kouluttautumista ja tämmöstä, mutta... Mutta sitte taas mulla ei oo minkäänlaista semmosta – miten mä nyt sanoisin, jos sitä mieltisi työn kannalta ja näin, niin mulla ei taas riittäis se kärsivällisyys siihen, että pitäis ottaa kaikki kirjanpidot ja liikehuoneistot ja tämmöset huomioon.” (Mies, ikäluokka 55-64)

Hieman yli puolelle haastatelluista oli huomautettu heillä olevan kädentaidollista lahjakkuutta ja he tunnistivat taitonsa myös itse. Erityisesti alle 25-vuotiaille ja yli 55-vuotiaille haastatelluille oli usein ehdotettu taitojen hyödyntämistä jossakin ammatissa. Aina lahjoja ei kuitenkaan haluttu valjastaa ammattikäyttöön, sillä monet kokivat omakseen jonkin muun työn. Myöskään ompelijan työtä ei vält-

tämättä haluttu tehdä TEAKin vaatetusalan kurssin käymisestä huolimatta, vaan ompelutaito nähtiin ennen kaikkea omaa arkea ja taloutta hyödyttävänä taitona.

Kaiken kaikkiaan selvityksen valossa vaikuttaisi siltä, että suuri osa romaneista kokee käsillä tekemisen omakseen. Silloinkin, kun kädentaitojen ja luovan prosessin ei nähty kuuluvan omiin vahvuuksiin, pidettiin kauneutta merkityksellisenä. Ylipäätään haastatellut pitivät kädentaitoja läpi historian romanien arkeen kuuluneina taitoina. Vaikka harjoitettavien taitojen nähtiin ajan saatossa muuttaneen muotoaan, koettiin käsillä tekemisen yhä usein olevan romaneille luontevaa. Monet kertoivat lähipiirinsä kädentaitajista, jotka koulutuksesta olivat esimerkiksi taitavia piirtäjiä ja rakentajia.

”Kyl mä tykkään siit kuparista ja sit mä en tiedä onks se lähtösin... Osasyys siihen voi olla että kaaleet on ollu aina käsityö... Seppiä, tinureita ja tämmösiä.”

(Mies, ikäluokka 55-64)

”Vaikka jotkut mustalaismiehet, vaikka ne ei osais esim lukee ja kirjottaa, niin ne osaa aika hyvin piirtää. Ja sitte monet jotka linnassakin on ollu, ja sit ne näyttää niitä van- kilatatuointeja, niin nehän on mustalaisten tekemiä monet niistä, just semmoset hienot ruusut ja semmoset.” *(Mies, 18-24)*

6 ROMANIT TAITEENTEKIJÖINÄ

Romaneilla on ollut oma vaikutuksensa taiteeseen ja erityisesti musiikkiin niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Kiertolaiselämän jäädessä taakse 1950-1960-luvulla alkoi Suomen romanien uudenlainen aika lähiöihin asettuneina kaupunkilaisina (Markkanen 2003, 13). Muutos toi pian romanikulttuurin esille ennennäkemättömällä tavalla, kun laulajat, muusikot ja näyttelijät alkoivat saada yhteiskunnassa näkyvyyttä (Savolainen 2008, 7). Levy-yhtiöt kiinnostuivat romanilaulajista, ja 1960-luvulla ensimmäiset romanitaustaisten artistien tangohitit nostivat laulajat julkisuuteen (Blomster 2012, 310). Sittemmin merkittävän aluevaltauksen suomalaisten sydämiin teki Hortto Kaalo -yhtye vuonna 1970 kantaaottavalla singlillä ”Miksi ovet ei aukene meille”. Laulu kaikui samana vuonna myös Suomen Mustalaisyhdistyksen (nykyisin Suomen Romaniyhdistys) järjestämällä mustalaisten kulttuuripäivillä Helsingin Ylioppilastalolla. (Savolainen 2008, 7.) Seuraavaksi alkoi iskelmäkauden nousu: varsinkin 1990-luvulla romanitaustaiset artistit saivat laajasti valtakunnallista medianäkyvyyttä suosion laajetessa hengellisen musiikin kentältä iskelmä- ja tanssimusiikin piiriin. Kansan suosima musiikkigenre tekikin romanitaustaiset artistit tunnetuiksi koko maassa. (Blomster 2012, 313-314.)

Sittemmin 2000-luvulla romanitaustaiset naisartistit ovat puolestaan tehneet yhteistyötä suomalaisten rap-artistien, kuten Palefacen, kanssa. Viime vuosina romanitaustaisten artistien näkyvyyttä ovat lisäksi edistäneet erilaiset kykykilpailut. Myös romaninuorten tekemä rap-musiikki muovaa osaltaan kuvaa nykyajan romaniartisteista. (Blomster 2012, 313-317.) Voidaan siis todeta, että romanitaustaisten taiteilijoiden vaikutus on ulottunut monin tavoin suomalaiseen kulttuurielämään. Tässä luvussa annetaan ääni haastatelluille taiteentekijöille. Luvussa edetään taiteilijoiden kokemuksista niihin haasteisiin, joita romanitaustainen taiteilija saattaa urallaan kohdata.

Polku ammattitaiteilijaksi – romanitaustaisten taiteentekijöiden kokemuksia

Suurin osa taiteentekijöistä kuvaili saaneensa kipinän taiteelliseen työhön joltakin ulkopuoliselta henkilöltä – perheenjäseneltä, romanitaustaiselta taiteilijalta tai muulta taiteentekijältä. Alalle ryhtyminen ei ollut ollut kaikille helppo ratkaisu, mutta etenkin esikuvat olivat rohkaisseet joitakuita ja auttaneet selkeyttämään

omia tulevaisuudensuunnitelmia toiveammatteineen. Toisinaan taiteilijaksi ryhtyminen oli kuitenkin ollut luontaista jatkumoa vuosia jatkuneelle harrastukselle. Myös muotoilu- ja käsiteollisuusalan ammattilaiset kuvailivat ennen kaikkea kasvaneensa kädentaidolliseen työhön lapsuudesta lähtien.

Matkalla kohti ammattilaisen uraa romanitaustaisia taiteilijoita ja kädentaitajia olivat auttaneet esikuvat, perheenjäsenet, opiskelumahdollisuuksien avautuminen ja kannustava seurakuntayhteys. Ainoastaan yksi haastateltu ei ollut kokenut saaneensa uransa alussa erityistä apua. Läheiset, opettajat tai alan ammattilaiset olivat kuitenkin kannustaneet kaikkia haastateltuja pyrkimään kohti tavoitteitaan. Lisäksi suurin osa taiteilijoista oli saanut urallaan apua muilta taiteentekijöiltä, joko romanitaustaisilta tai muilta henkilöiltä. Muut ihmiset olivat edistäneet haastateltujen taiteellista uraa joko taiteellisen yhteistyön, mentoroinnin tai konkreettisen tuen kautta. Yhteistyötä romanitaustaisten taiteentekijöiden kanssa tehtiin mahdollisuuksien mukaan. Mikäli mahdollisuuksia yhteistyöhön ei ollut, toivottiin tilaisuuksia syntyvän myös toisten romanien kanssa.

Useimmat haastatellut olivat uskoneet mahdollisuuksiinsa työskennellä taiteellisella tai kädentaidollisella alalla, mutta joutuneet käsittelemään myös epävarmuuden tunteita. Ammattitaiteilijat kertoivat, että taloudellinen epävarmuus, omat ennakkokäsitykset romanille sopivista ammateista sekä koulutuksen puute olivat saaneet heidät epäilemään kykyjään tai mahdollisuuksiaan. Kädentaitajat kuvailivat vuorostaan yhteistyöverkoston puutetta, toisten romanien aliarvioivaa suhtautumista, uran alussa koettua epävarmuutta sekä yrittäjyyden haasteita. Merkityksellisimmät kokemukset liittyivät puolestaan mahdollisuuksien avautumiseen opiskelun kautta, työn merkityksellisyyteen, taiteellisen työn kautta saatuihin erilaisiin kokemuksiin ja kohtaamisiin sekä asiakkaalta, yleisöltä tai yhteisöltä saatuun hyvään ja arvostavaan palautteeseen.

Yleisesti ottaen taiteentekijöiden lähipiiri oli suhtautunut haastateltujen ammatinvalintaan myönteisesti. Ystävien kerrottiin olevan kannustavia ja silloin tällöin myös erityisen ylpeitä taiteilijaystävänsä saavutuksista. Ainoastaan kerran kuvailtiin, etteivät kaikki ystävät pitäneet taiteellista toimenkuvaa työnä sen poiketessa tyypillisestä aikaan ja paikkaan sidotusta toimenkuvasta. Muutoin romanitaustaiset ammattitaiteilijat kertoivat ystäviensä suhtautuvan työnkuvaansa positiivisesti. Sen sijaan perhepiirissä taiteellinen ammatinvalinta oli saattanut herättää vaikeitakin tunteita. Käsitukset taiteesta feminiinisenä tai valtaväestölle kuuluvana sekä toimeentulon ja kulttuurin näkökulmasta ongelmallisena alana olivat saaneet joidenkin taiteilijoiden perhepiirin suhtautumaan ammatinvalintaan varauksella. Lopulta läheiset olivat kuitenkin hyväksyneet työnkuvan nähtyään sen olevan taiteellista uraa aloittelevien vahvuus ja intohimo.

Romaniyhteisön ja pääväestön suhtautuminen

Suurin osa romanitaustaisista ammattitaiteilijoista kuvaili romaniyhteisön suhtautumisen työnkuvaansa olleen myönteistä. Itse asiassa muiden romanien kerrottiin usein antaneen taiteellisesta työstä pelkästään kannustavaa palautetta. Merkille pantavaa on, että yksi taiteilijoista näki romaniyhteisön suhtautumisen taiteeseen ja yhteisön taiteilijoihin muuttuneen vuosien varrella avoimempaan suuntaan. Kuitenkin toiset olivat kohdanneet myös negatiivisia asenteita joko suoraan tai epäsuoraan Internet-kirjoittelun kautta. Kritiikin kohteeksi joutuneet taiteilijat olivat kuitenkin kääntäneet kokemukset henkilökohtaiseksi voimavaraksi; vaikeuksien tai erilaisuuden tunteen oli vain koettu vahvistavan taiteellista työtä. Vaikka romaniyhteisön koettiin toisinaan asettavan yksilöille tiukat raamit, nähtiin sen kuitenkin ymmärtävän erilaisuutta pitkälle. Tässä suhteessa myös taiteilijan persoonan ja tämän omien sosiaalisten taitojen katsottiin vaikuttavan siihen, kuinka taiteentekijä otetaan romaniyhteisössä vastaan.

”Mä sanoisin näin romaniyhteisöstä: vaikka se on tiukka sapluuna, niin se ymmärtää erilaisuutta kyllä tosi pitkälle. Että on sitten kysymyksessä mikä erilaisuus tahansa, niin kyl se ihminen otetaan yleensä ihmisenä. Mutta sanotaan näin, että se joka poikkeaa kuitenkin siitä tavasta elää ja olla romani, niin se on vähän, se on vähän erilainen, otetaan vähän erilaisena ihmisenä todennäköisesti. Mutta loppupeleissä kuitenkin se on riippuvaista yksilön omasta sosiaalisuudesta. Et jos sä oot supliikki ja sosiaalinen niin sä voit olla vaikka kuinka outo lintu. Ja täydestä menet joka paikassa.” (Romanitaustainen taiteentekijä)

Muotoilu- ja käsiteollisuusalan ammattilaisten kohtaamat haasteet vuorovai-
kutuksessa yhteisöön poikkesivat hieman taiteenalojen edustajien kokemuk-
sista. Toinen kädentaitajista kertoi yhteisön suhtautuneen työhönsä neutraa-
listi tai myönteisesti, vaikkakin luonnehti toisten romanien ”syttyvän toisinaan
hitaasti uudelle”. Käsiteollisuusalan yrittäjä kuvaili vuorostaan kokemuksiinsa
peilaten, että romanit usein aliarvioivat toisen romanin tekemää työtä kannus-
tamisen ja tukemisen sijaan.

Mitä tulee pääväestön suhtautumiseen, kokivat ammattitaiteilijat ja kädentaitajat
valtaväestön edustajien suhtautuneen heihin pääosin myönteisesti. Taiteilijoiden
työtä kohtaan oli osoitettu kiinnostusta ja siitä oli annettu positiivista palautetta.
Joskus pääväestön tapaan suhtautua romaneihin ensisijaisesti etnisen taustansa
edustajina kuitenkin kritisoitiin niin taiteilijoiden kuin muidenkin haastateltujen
keskuudessa. Lisäksi yksi taiteilijoista kertoi kohdanneensa rasismia taiteilijana
työskennellessään kuvaillen, että esiintymistilanteessa romanitaustaista taiteilijaa
saatetaan katsoa ylöspäin, mutta ”siviilissä” romanitaustainen taiteentekijäkin on
ennen kaikkea vähemmistön edustaja. Haastateltu totesikin, että ihailun ja rasis-

min välistä suurta kontrastia on melko käsitellä. Myös käsiteollisuusalan yrittäjä kamppaili työssään pääväestön ennakkoluulojen kanssa.

”Sä kun teet sitä sun hommaa, sä oot kuningas tai kuningatar. Mutta sitten kun keikka on ohi, ni sä oot se manne. Se on se haaste, ja se kontrasti, se on tosi iso. Se on niinku vaikee, vaikee niinku... Aika vaikee niinku käsitellä.” (Romanitaustainen taiteentekijä)

Vaikka haastatellut taiteentekijät olivat samaa mieltä siitä, että romanitaustainen ammattitaiteilija kohtaa ennakkoluuloja ja rasismia, uskottiin myös etuja olevan. Ensisijaisesti romanitausta nähtiin rikkautena. Niin ikään taiteilijana erottautumisen uskottiin olevan helpompaa romanitaustaiselle taiteilijalle. Myös niin sanotun mustalaisromantiikan uskottiin voivan toimia romanitaustaisen taiteilijan eduksi, vaikka toisaalta romantisoitunutta kuvaa romanitaiteilijoista saatettiin pitää myös kyseenalaisena. Erään taiteilijan mukaan romanitaustaista taiteilijaa kunnioitetaan ja arvostetaan taidemaailmassa, sillä toiset taiteilijat ihailevat sitä erilaisuutta ja eksotiikkaa, jonka romanitaustaiset taiteilijat tuovat mukanaan.

Mahdollisia haasteita

Kuten haastateltujen ammattitaiteilijoiden kuvauksista käy ilmi, saattavat romanitaustaiset taiteilijat kohdata työssään monenlaisia haasteita muun muassa vuorovaikutuksessa lähipiiriin, yhteisöön ja pääväestöön. Seuraavaksi syvennytään taiteellisen työn tekemisen haasteisiin ja käsitellään romanien työllistymistä taiteentekijöinä, tapakulttuurin ja hengellisen vakaumuksen vaikutuksia taiteen tekemiseen, romanitaustaisiin ammattitaiteilijoihin kohdistuvia odotuksia sekä romanimpiesten ja -naisten mahdollisuuksia tavoitella taiteellista uraa.

Romanien mahdollisuudet toimia ammattitaiteilijoina

Haastatellut eivät pitäneet romanien mahdollisuuksia toimia taiteentekijöinä yhdenvertaisina kantäväestön edustajien kanssa. Syyksi tähän miellettiin useimmiten valtaväestön ennakkoluulot romaneja kohtaan; esimerkiksi vaatetuksen tai kulttuurin uskottiin olevan rekrytoinnin este monelle työnantajalle. Niinpä valtaosa haastatelluista uskoi romanien työllistymisen taidealalle olevan haastavaa kuten työmarkkinoilla yleensäkin. Vaikka jotkut painottivat jokaisen voivan itse vaikuttaa

omiin mahdollisuuksiinsa, uskoivat muutamat esimerkiksi läpimurron olevan romanitaustaiselle taiteentekijälle vaikeampaa kuin valtaväestöön kuuluvalle taiteilijalle.

Vaikka monet haastatellut pitivät romanien omia asenteita työelämään kiinnittymistä jarruttavina tekijöinä, kokivat erityisesti nuoret aikuiset melko usein myös valtaväestön asenteiden ja yhteiskunnan rakenteellisen rasismin vaikuttavan romanien mahdollisuuksiin menestyä. Romanien arveltiin joutuvan todistelemaan kykyjään tavallistakin enemmän taiteen kentällä ja ylipäätään ennakkoluulojen olevan este työllistymiselle. Valtaväestöltä toivottiinkin avoimuutta ja kykyä antaa romaneille mahdollisuuksia. Kaikki eivät kuitenkaan uskoneet muutosta tapahtuvan, ennen kuin romaninuoret pystyvät ensinnäkään nähdä itsensä tietyissä oppilaitoksissa ja työpaikoissa. Aina nuorten motivoinninkaan ei katsottu riittävän, sillä vastassa uskottiin olevan muureja motivaation määrästä riippumatta. Itse asiassa eräs haastateltu nostikin esiin näkökulman siitä, että romanien ammatinvalintaan vaikuttavat myös mielikuvat siitä, mille alalle on romanina ylipäätään mahdollisuus työllistyä. Koska yhteiskunnassa ilmenee syrjiviä rakenteita, syntyy myös romanien parissa haluttomuutta toimia. Siitä nähtiin toisinaan seuraavan kierre, jossa romanit eivät aina itsekään näe nuorten haluttomuuden johtuvan ympäröivän yhteiskunnan asenteista.

Jotkut haastatellut jäivät pohtimaan, voisivatko taidealalla työskentelevät henkilöt olla keskivertorekrytoijaa avarakatseisempia ja taidealojen ovet siten romaneille helpommin aukeavia. Romanitaustaisista taiteentekijöistä kaksi ottikin tähän asiaan kantaa. Ensimmäinen arveli, että ilmapiiri taidealalla saattaisi olla keskivertoa vapaampi, mutta uskoi ennakkoluulojen silti rajoittavan merkittävästi erityisesti romaninaisten työllistymistä. Toinen taiteentekijöistä oli sen sijaan kokenut taiteilijoiden ymmärtävän helpommin eri kulttuuritaustoista tulevia ihmisiä. Tätä kokemusta vasten kyseinen taiteentekijä olikin sitä mieltä, että romanien on ollut helpompaa edetä nimenomaan taide- ja kulttuurialoilla.

Jotkut haastatelluista kokivat kulttuuristen syiden asettuvan päällimmäiseksi esteeksi taiteilijana toimimiselle. Aihepiiriä käsitellään syvemmin seuraavassa kappaleessa. Myös joidenkin muiden seikkojen koettiin vaikuttavan negatiivisesti romanien mahdollisuuksiin toimia taiteentekijöinä. Tiedon, suhteiden, tukijoiden tai verkostoiden puute saivat jonkin verran mainintoja, kun taas taloudelliset haasteet sekä romanien oman sitoutumisen puute nähtiin haasteiksi harvemmin.

Tapakulttuurin vaikutukset taiteilijana toimimiseen

Haastatteluprosessin edetessä kävi selväksi, että romanikulttuuriin kuuluvat häveliäisyydestä vaikuttavat merkittävästi siihen, millainen suhde romaneilla on

taiteen tekemiseen. Kuten Marko Stenroos (2012, 431) esittää, kunnioittaminen ja häpeä ovat erottamaton osa romanikulttuuria. Romanikulttuurissa vallitsee vahva käytöskoodisto, jonka rikkominen aiheuttaa häpeää niin koodiston rikkojassa kuin ympärillä olevissakin. Häpeä ja kunnioittaminen ovat kuitenkin vahvasti kytköksissä toisiinsa. Stenroos vertaa näiden yhteyttä pukeutumiseen: mikäli vanhempien romanien edessä pukeudutaan sopimattomasti, koetaan tilanteessa häpeää niin yksilöllisellä kuin kollektiivisellakin tasolla. Lisäksi pukeutumisenormien rikkominen on merkki kunnioituksen puutteesta toisia romaneja kohtaan, altistetaanhan vastapuoli tällä tavoin kiusalliseen tilanteeseen. Stenroos kiteyttääkin, että romanikulttuuri on välttämisen kulttuuria, jossa pyritään lähtökohtaisesti välttämään potentiaalisesti kiusallisia tai sopimattomia tilanteita. Haastateltujen kanssa pohdittiin, millaisia haasteita taiteellinen työnkuva saattaa tapakulttuurin näkökulmasta aiheuttaa.

Haastatellut olivat lähestulkoon yksimielisiä siitä, että häveliäisyystavat rajoittavat romanien toimimista taiteentekijöinä enemmän tai vähemmän sen mukaan, mistä taiteenalasta on kyse. Myös suurin osa ammattitaiteilijoista koki kulttuurin tapojen vaikuttavan joko työhön tai taiteilijaidentiteettiin jollain tavalla. Useimmat heistä olivat käyneet omaa kamppailuaan taiteen, tapakulttuurin ja yhteisön ristipaineissa. Jokainen halusi kuitenkin toimia työssään romanikulttuuria kunnioittaen. Vaikka varsinaisia yhteentörmäyksiä oli koettu vain vähän, olivat jotkut taiteilijoista joutuneet käsittelemään pelkoa arvostelun kohteeksi joutumisesta. Siinä missä yksi oli kokenut asioiden käsittelyn vahvistaneen omaa kulttuuri-identiteettiä, pohti toinen romanitaustaisen taiteilijan mahdollisuuksia kuulua romaniyhteisöön – myös omalla kohdallaan. Toisaalta riippunee taiteenalasta, kuinka altis romanitaustainen taiteilija on yhteisön kritiikille; toisinaan minkäänlaisia haasteita suhteessa kulttuuriin ei ollut ilmennyt.

Pukeutumiskysymykset alalla kuin alalla nostettiin haasteina esille usein, mutta haastatellut nimesivät myös joitakin romanitaustaiselle henkilölle erityisen haastavia taiteenalajoja. Ylivoimaisesti useimmiten mainittiin näyttelijän työ, jota piti haastavana ammattina kaksi kolmasosaa haastatelluista. Niin ikään neljäsosa nimesi haastavaksi taiteenalaksi tanssin. Harvemmin mainittuja aloja tai asioita olivat sirkus ja kuvataide sekä musiikin sanoitukset. Romanitaustaiset taiteentekijät tarkastelivat asiaa luonnollisesti omasta taiteenalastaan käsin, ja lähes kaikki taiteilijat nimesivätkin yhdeksi haastavaksi taidealan ammatiksi myös oman taiteenalansa. Monet haastatellut vertasivat eri taiteenalajoja musiikkiin, jota pidettiin muita taiteenalajoja hyväksyttävämpänä romanien keskuudessa.

”Varmaan romanit yleensä aattelee, että taiteilijat että ne on vähän tommosia, miten mä nyt sanoisin... Mennään pois romanikulttuurista ja tommosta, niin se

on se ehkä kompastuskivi, miksei sitten ihmiset lähe harjottaan niitä, muita taas ku musiikki, musiikki on nyt semmonen että se on romaneille niin semmosta luontevaa eikä niin äkkiä kulttuurin kans ristiriidassa.” (Mies, ikäluokka 35-44)

”Kulttuuri asettuu tosi monessa esteeksi tavallaan. Jos mietitään esiintyviä taiteita, et joku ois vaikka näyttelijä tai jotain niin – jos elää oikein romanikulttuurin sisässä niin eihän se periaatteessa voi olla. Tai mikä tahansa jos sä esiinnyt koko Suomen kansan edessä, niin sun pitää koko ajan muistaa se etiketti. Mutta kyllä musiikissa sitten taas nään että sehän, se on varmasti se todennäköisin vaihtoehto. ” (Nainen, ikäluokka 25-34)

Mielenkiintoista on, että vaikka näyttelijän työtä pidettiin romanille ongelmallisena ammattina, oli muutamilla haastateltavilla hyvin myönteisiä muistoja näyttelemisestä ja esimerkiksi leireillä koomikon roolissa toimimisesta. Eräs haastateltu ihmettelikin sitä, etteivät romanit pyri tekemään stand up -komiikkaa monien ollessa esimerkiksi taitavia imitaattoreita. Muutamat haastatelluista myös kertoivat saaneensa positiivista palautetta näyttelijän- tai koomikonlahjoistaan. Erästä nuorta opettaja oli jopa kannustanut teatterialalle. Niin ikään yksi romanitaustaisista ammattitaiteilijoista kuvaili romaneilla vielä kiertolaisuuden aikaan olleen läheinen suhde näyttelemiseen ja tarinankerrontaan.

Vaikka aivan kaikki eivät pitäneet musiikkiakaan täysin ongelmattomana taiteenalana sanoitusten vuoksi, ei häveliäisyystapojen koettu yleisesti ottaen rajoittavan musiikin alalla toimimista. Monet haastatellut argumentoivat, että esimerkiksi laulaminen on mahdollista myös kansallisasussa. Toisaalta silloin tällöin romaninuorten toimimista rap-artisteina pidettiin kyseenalaisena. Eräs taiteilija nostikin esiin näkökulman siitä, että sovinnaisuuskin voi vaikuttaa artistin uraan.

”Siinä mielessä eri mieltä, että voihan taiteilija tehdä muutakin kuin että kuvassa on mitään sopimatonta, tai sitten laulussa on mitään sopimatonta tekstiä – mutta siinä mielessä rajoittaa, että sä et voi sitä palettia tuoda esille, mikä voisi kiinnostaa kansaa.”

(Romanitaustainen taiteentekijä)

Muutamat haastatellut kuvailivat, etteivät romanit välttämättä edes tule ajatelleeksi taiteellista ammattia vaihtoehtona, sillä kulttuurin tapoihin on kasvettu pienestä saakka. Tällöin pukeutumisesta ja tavoista poikkeaminen tuntuu ymmärrettävästi

pahalta. Lisäksi silloin tällöin kerrottiin, ettei vanhemmille haluttu tuottaa häpeää siinäkään tapauksessa, että haastateltava perheineen suhtautuisikin taiteen tekemiseen vapaamielisesti. Vaikka tekijä itse ei joutuisi kommentoinnin kohteeksi, joutuvat palautteen käsittelijöiksi vanhemmat.

”Vaikka mun vanhemmat kannusti että meet mihin ammattiin vaan, he tukee ja on sun rinnalla sen matkan, mutta sit se että kumminki joutu ajattelemaan romaninuorena että ei halua tuottaa vanhemmille ongelmia ku sit on niitä romaniperheitä jotka tulee ja ”hei, teidän poika”, niin...” (Mies, ikäluokka 18-24)

”Ja silti vaikka mulla ois tää tapa toimia, vapaampi, ni mä en voi loukata ketään. Et sä tiät että tulee niinku suvun kesken, että se ei tuu välttämättä mulle sanomaan, vaan mun vanhemmille. Ja tää rajottaa hirveen monet, ei kuitenkaan halua sit mitään konfliktia. Niin moni voi sitten mieltä sitä, että jos mä toimin nyt tässä näin, niin se tulee isompia asioita.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

Jotkut keskustelukumppanit ilmaisivat olevansa surullisia siitä, että kulttuuriset syyt ja yhteisön paine vaikuttavat romanien mahdollisuuksiin toimia taiteen ja urheilun kentällä. Jossain määrin kulttuuriin toivottiin myös muutosta, vaikka suurin osa haastatelluista painottikin rajan taiteen tekemisessä silti kulkevan jossain. Taiteilijat ymmärsivät niin ikään yhteisönsä lähtökohdat ja kunnioittivat niitä, mutta toivoivat kulttuurissa olevan tilaa myös taiteellisen ammatin harjoittamiselle. Esimerkkinä eräs taiteentekijä havainnollisti, että medialle annettavissa haastateluissa häveliäisyystapoja on mahdollista noudattaa, mutta häveliäisyyden rajoittama taide menettää merkityksensä nopeasti. Kyseinen taiteilija olikin sitä mieltä, että säilyttääkseen arvonsa taiteen olisi oltava poikkeus romanikulttuurissa.

”Kulttuuri on sammuttanut monien lahjakkuudet.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

”Tänä päivänähän niin hirveesti romanit on muiden mielipiteiden orjia, ihan älyttömästi. Et monethan ei uskalla tehdä sitä, mitä ne... Hirveesti ajattelee et mitä ne aattelee musta jos mä nyt lähdän vaikka tekee tätä. Mun mielestä se on väärin.” (Mies, ikäluokka 35-44)

Yhteisön uskottiin voivan antaa tilaa taiteellista ammattia harjoittavalle romanille samalla tavoin kuin se hyväksyy ja huomioi ne yhteisön jäsenet, jotka työskentelevät työasua vaativassa ammatissa. Joustamisen nähtiin kautta aikain olleen osa romanikulttuuria; katsomalla toiseen suuntaan vanhemmat romanit ovat mahdollistaneet sen, että nuoret ovat voineet tehdä asioita. Jotkut haastateltavat havainnollistivat kyseen olevan yhteisistä sopi-

muksista: vanhemmat romanit eivät mene paikkakunnallaan syömään siihen ravintolaan, jossa työskentelee romaninuori työasussaan. Vaikka yleisesti ottaen haastatellut toivoivat ja usein uskoivatkin yhteisön ymmärtävän ammatinharjoittamisen vaatimuksia, ei taiteentekijänkään vastuuta sivuutettu. Joustaminen tarkoitti haastateltaville ennen kaikkea taiteentekijän ja yhteisön yhteispeliä, jossa molemmilla on valinnoistaan vastuu – taiteentekijällä velvollisuus tiedottaa ja toimia kulttuuria kunnioittavasti, yksilöllä vastuu olla menemättä sellaiseen tilaisuuteen, jonka tietää provosoivan itseään. Niinpä haasteellisiksikin miellettyt taiteenalat nähtiin toisinaan romaneille mahdollisina ammattialoina.

”No mä oon sitä mieltä, että joku tykkää olla taiteentekijä, niin joo tottahan se on että ei tarvii niitten kuitenkaan ihan härskinä heilua siellä, että onhan siellä omat rajansa. Mutta ei se estä mun mielestä sitä. Sillon ku joku tykkää, se on vaan hyväksyttävä. - - Sanotaanko näin että kattoo kumminkin vähän että minne menee ja mitä tekee, mut kaikki on sallittua sille joka tykkää. Riittäis se, että ku toinen osais vaan ne hienot käytöstavat, sen pitäis riittää.” (Mies, ikäluokka 18-24)

”Muistaa että on vaan sellaset kohteliaat käytöstavat. - - Menis vähän tilanteiden mukaan.” (Poika, alle 18)

”Tietysti riippuu minkälaista taidetta sä nyt rupeet tekemään. Mutta varmasti se yleisö meidän puolelta olis niin pieni, että mä en uskokaan etteikö joku voisi toteuttaa jonkin projektin ja tehdä ihan mitä se haluaa. Ja jos siinä on jotakin sellaista häveliästä niin senhän voi kertoa, että no älkää tulko katsomaan tätä näyttelyä. Että kyllä mä vähän oon eri mieltä, että siinä varmasti... Kaikki on järjestelykysymyksiä.” (Nainen, ikäluokka 25-34)

”Kaikki ei oo samanlaisia, ja meidän on hyväksyttävä se. Että jos joku on hyvä jossakin alalla, ja se ala vaatii jonkun asian, niin sen pitää saada ihan vapaasti tehdä se. Koska se ei vahingoita ketään, se ei loukkaa ketään tahallisesti. Ja niin kuin mä sanoin, jos mä katon teeveetä, että siellä on joku kanava, joku ohjelma joka mua häiritsee – mä vaihdan kanavaa.” (Romanitaustainen taiteentekijä)

Silloin tällöin taiteellisen ammatin harjoittamista verrattiin myös nyrkkeilyyn, jonka kerrottiin olevan suosittu harrastus – ja toisinaan myös ammatti – romanien keskuudessa. Vaikka romaninuorten kerrottiin kulttuurisista syistä myös lopettaneen urheiluharrastuksiaan, kuvailtiin yhteisön antavan mielellään tilaa romanitaustaisille urheilijoille.

”Meidän joustavuus siinä kulttuurissa antaa mahdollisuuksia kiertää asioita, tehdä asioita toisella tavalla, ja harvat vanhemmat haluavat koskaan

kieltää nuoreltaan mitään sen takia, että se ois jotenkin sitten... Vaikka urheilupiireissä on paljon tätä, että vanhemmat kyllä kannustaa siihen.” (Romanitaustainen taiteentekijä)

Toisinaan yhteisön paineen arvioitiin kuitenkin voivan olla monelle liikaa. Mielenkiintoista on, että muutamat yli 45-vuotiaat haastatellut painottivat jousitamisella olevan pitkät perinteet romanikulttuurissa. Nykyajan romanien koettiin keksineen uusia, entistä ehdottomampia sääntöjä ja kadottaneen jotain olennaista ”entisajan mustalaisuudesta”. Itse asiassa nuorten koettiin olevan toisiaan kohtaan jopa iäkkäitä romaneja ankarampia. Sama huoli romanikulttuurin muutoksesta uusine sääntöineen ilmeni Ihmisoikeusliiton selvityksessä keski-ikäisten ja iäkkäiden romanien vastauksissa (Toivanen 2012, 28-29). Samoin useat Lapsiasiavaltuutetun selvitykseen haastatelluista romaninuurista olivat aiheesta huolissaan (Junkala & Tawah 2009, 47). Stenroos (2012, 431) tunnistaa romanivanhusten huolen aidon mustalaisuuden katoamisesta, mutta muistuttaa, että huolenaiheena kulttuurinen muutos on yleismaailmallinen. Mustalaisuutta määritellään jatkuvasti, ja osa tätä prosessia ovat niin ”kulttuurien välitilassa” kuin perinteisestikin elävät romanit sekä uudet sukupolvet ja sukupolvien välinen kuilu.

”Ja sitten että toinen nuorikin ymmärtäis sen toisen nuoren kohdalla, että ei lähettäis sitten taistelemaan sitä nuorta vastaan, mikä niinku... Toinen nuori sitten lyö alas että ”oi sä et ookaan niin romani”. Että osattais myöskin, toiset nuoretkin osais suhtautua toinen toisiinkin vähän toisella lailla. Ja useimmiten mä näänkin tässä vähän niinku suuremman ku taas iäkkäämmissä ihmisissä. Niin että toiset nuoret enemmän sössii toinen toisiaan ku vanhemmat ihmiset.” (Mies, ikäluokka 45-54)

”Sanotaan että nää vanhan liiton ihmiset, jotka on jo poistumassa, niin niillä oli justiin nää perusoikeat tiedot olemassa elämästä. - - Jos sulla on vääriä tietoja, sit sä teet vääriä johtopäätelmiä monesta muustakin asiasta. Elikkä on olemassa semmosia asioita mihin sitä häveliäisyyttä ei tarvitse liittää eikä tule liittää. Jos joku tanssiesitys vaatii sen, että... Et se voidaan suorittaa ilman samettihametta tai tämmöstä näin, niin miksei niin vois tehdä? - - Mun mielestä häveliäisyyteen liittyy pikemminkin semmoset asiat, et sä et mee loukkaamaan kenenkään ihmisen ihmisarvoa. Ja nyt on nää käsitteen jo ihan sekasin näillä nykynuorillakin, ne kuvittelee sitä että se on jo häveliäisyyttä jos sä meet puhumaan jonkun vanhan ihmisen kans, ku sehän on päinvastoin. Niin pitää tehdä ja niin kuuluu tehdä ja sieltähän sä saat sen viisauden ja elämäkokemuksen.” (Mies, ikäluokka 55-64)

Hengellinen vakaumus ja yhteisön taiteentekijät

Haastatteluprosessin edetessä kävi yhä selvemmäksi, ettei romanien suhdetta taiteeseen voi käsitellä ottamatta huomioon hengellisen vakaumuksen vaikutusta siihen. Haastateltavien omasta vakaumuksesta riippumatta kristillisen uskon merkitys yhteisössä tunnistettiin laajasti ja etenkin ei-hengellisen musiikin sekä joskus myös tanssin tiedostettiin herättävän yhteisössä paljon keskustelua. Sen sijaan muita taiteenaloja, kuten haastateltujen toisinaan itsensäkin harrastamaa kuvataidetta, ei tuotu esiin hengellisestä näkökulmasta kiistanalaisina. Kuitenkin yli puolet haastatelluista kuvaili hengellisen vakaumuksen vaikuttavan siihen, kuinka yhteisössä suhtaudutaan kristittyihin romanitaustaisiin taiteentekijöihin – pääasiassa muusikoihin – ja heidän tekemäänsä taiteeseen. Melko usein myös harrastelijat olivat saaneet kritiikistä osansa. Ainoastaan jotkut, pääasiassa alle 18-vuotiaat haastatellut eivät pitäneet uskoa missään määrin taiteen tekemistä rajoittavana tekijänä. Sen sijaan muilla haastatelluilla oli aiheeseen enemmän tai vähemmän henkilökohtaista kosketuspintaa.

Viidesosa haastatelluista kertoi saaneensa muilta romaneilta kritiikkiä taideharrastuksistaan, kuten ei-hengellisen musiikin laulamisesta, tanssimisesta tai ei-hengellisissä konserteissa käymisestä. Joillakin oli tuomitsemisesta hyvinkin rankkoja kokemuksia. Lisäksi moni kuvaili tangokilpailujen jakavan uskoviin romanien mielipiteitä jonkin verran, mistä kerrottiin kokemuksia myös omasta lähipiiristä.

”Kyllä vaikuttaa. Oon kuullut tosi paljonkin sitä, että ethän sä voi lähtee tangokilpailuun, ku sä oot uskossa.” (Nainen, ikäluokka 18-24)

”Se on tosi likaista peliä, se on niin likaista peliä. Ja joka ei oo joutunut näkemään ja kokemaan sitä, ni ei ymmärräkään mihin mittakaavaan se voi mennä. - - Ja se että vaikka teet sen päätöksen, niin sit tavallaan se palauteryöppy nujertaa. Kuinka moni on valmis siihen kritiikkiin minkä se saa aikaan? (Nainen, ikäluokka 35-44)

Hieman yli kolmannes haastatelluista koki, että kysymys hengellisyyden ja taiteen suhteesta on ennen kaikkea yksilökohtainen. Päätöstä siitä, millaista taidetta kristitty henkilö tekee, pidettiin jokaisen taiteilijan henkilökohtaisena. Aiheen tunnistettiin kuitenkin herättävän yhteisössä keskustelua. Sitä vastoin neljäsosa haastatelluista oli sitä mieltä, että kristityn taiteilijan tulisi tehdä nimenomaan hengellistä taidetta. Käytännössä tämä tarkoitti haastatelluille hengellisen musiikin tekemistä ei-hengellisen musiikin kentällä toimimisen sijaan. Myös tanssia pidettiin tällöin usein kristitylle sopimattomana, vaikka hengellisen ja ei-hengellisen musiikin ristiriita nostettiin esille huomattavasti useammin.

Henkilökohtaisella tasolla neljäsosa haastatelluista kuvaili, että usko vaikuttaa jollain tavalla siihen, millä tavalla he haluavat taiteellisia lahjojaan käyttää. Uskon vuoksi ei-hengellisen musiikin tai romanimusiikin laulamiseen ei koettu enää vetoa; muu kuin hengellinen musiikki ei yksinkertaisesti tuntunut haastateltavista hyvältä tai oikealta. Myöskään romanilaulujen sanoituksia ei pidetty rakentavina hengellisen musiikin tapaan. Lisäksi muutamat haastatellut kertoivat luopuneensa tanssiharrastuksesta hengellisen vakaumuksen omaksuttuaan, ja musiikkiharrastajat kuvailivat silloin tällöin joutuneensa harkitsemaan esimerkiksi tarjottuja työ- tai esiintymistilaisuuksia. Uskoa ei silti useimmiten pidetty rajoittavana tekijänä, kuten eräs haastateltu kuvaa:

”Hyvin moni silti varmasti ajattelee joka uskossa on, että se ei oo mitään rajoitusta vaan se on se sydämen halu. Sun asenne ja se sydämen palo on muuttunut, niin et sä silloin ees halua toteuttaa sitä toisenlaista musiikkia.” (Nainen, ikäluokka 25-34)

Myös Kaj Åberg (2006, 158-159) havaitsi romanimusiikin tutkimuksessaan, että hengellisen identiteetin omaksuminen tarkoittaa silloin tällöin sitäkin, ettei romanilauluja haluta enää laulaa. Sen sijaan tilalle astuvat usein hengelliset laulut. Voidaan sanoa, että hengellinen musiikki on merkittävä osa romanien kulttuuria niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa ja toimii näin osaltaan romanien etnisen identiteetin rakentajana (Åberg 2006, 152).

Silloin tällöin taiteen ja ei-hengellisen musiikin ei kuitenkaan koettu olevan ristiriidassa kristillisen vakaumuksen kanssa. Viidesosa haastatelluista sekä useimmat romanitaustaisista ammattitaiteilijoista nostivat esiin toisenlaisen näkökulman uskon ja taiteen suhteesta. Taiteen nähtiin ennen kaikkea olevan lahja Jumalalta ja osa luomistyötä. Esimerkiksi eräs haastateltu argumentoi Raamatun olevan täynnä taidetta. Lisäksi uskottiin, että jokainen on saanut Jumalalta omat lahjat niiden käyttämistä varten. Haastatellut olivat kuitenkin huomanneet, että monien romanien käsitys hengellisestä taiteesta oli varsin kapea.

”Mua pidettäis aika höperönä jos mä nyt lähen tässä jollekin muulle romanille selittämään, että Mozart ois voinukki olla hengellinen, ja sen tuotanto vois olla hengellistä, että sitä ei kerrota missään. Romaneilla on niin suppea raja siinä, että mikä on se uskovainen ja ne verilaulut, ja mikä on sitten se, että se taidekin voi olla sitä semmosta... Se on tosi suppee näkökanta.” (Nainen, ikäluokka 18-24)

Muutamit haastateltavat olivat sitä mieltä, että hengellinen vakaumus saattaa estää romaneja kehittymästä laulajina. Romanimusiikin ja hengellisten laulujen ei nähty voivan kehittää teknisiä taitoja sille tasolle, mikä voisi olla saavutettavissa myös haastavampia musiikkityylejä laulamalla. Monella oli kokemus siitä, ettei erilaisuuteen ja ”totutusta kaavasta” poikkeamiseen yhteisössä juuri kannusteta. Tämän asenneilmapiirin uskottiin vaikuttavan paitsi ammatinvalintakysymyksiin, myös ylipäätään taiteen tekemiseen. Silloin tällöin kerrottiin, että jopa hengellisen musiikin sisällä esiintyy oikeanlaisen hengellisen musiikin valikointia. Tätä taustaa vasten muutamit haastatellut olivatkin erityisen huolissaan romanien musikaalisuuden nykytilasta.

”Tänä päivänä just jos milloinkaan mustalaisnuoret on niin monikykyisiä, ne on niin lahjakkaita. Niin mä en mitään muuta sure niissä, kun ne on Facebook-laulajia, karaoke-laulajia. Ja kaikki ne laulaa samoja lauluja. Ja kukaan niistä ei yritä mihinkään muualle. Elikkä ne yltää just johonkin tohon asti, ja sit se on siinä. Ja sitten jos kuulet kun joku laulaa jotain muuta, muuta ku näitä tavallisia, niin...” (Nainen, ikäluokka 55-64)

”Hengellinen ja kaaleenlaulut eivät kehitä, kehitys ei kulje eteenpäin niin kauan kuin tämä hoksataan, että hei mä voisin. Mutta ei olla niin rohkeita, että uskallettaisiin laulaa esimerkiksi klassista.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

Keskustelu taiteen ja uskon suhteesta vaikuttaisi herättävän romanien keskuudessa paljon tunteita. Vaikka aihepiiristä käytäneen keskustelua monin paikoin kristittyjen keskuudessa, saattaa romanien yhteisöllisyys luoda keskimääräistä enemmän paineita romanitaustaisille, kristitystä taustasta tuleville artisteille tai taitelijan uraa harkitseville. Yli puolet romanitaustaisista taiteentekijöistä ja kädentaitajista kuvailivat, että uskovat taiteentekijät saavat usein osakseen uskonnollisen yhteisön arvostelua toimiessaan muulla kuin hengellisen musiikin kentällä. Lisäksi todettiin, että sekä hengellisen että ei-hengellisen musiikin puolella toimiminen nähdään yhteisössä erityisen kyseenalaisena.

Yksi ammattitaiteilijoista kertoi, että taiteellisen työn vuoksi hänen uskontilaansa epäillänsä aika ajoin. Toinen taiteentekijä uskoi vuorostaan yhteisön kapean määritelmän hengellisestä musiikista vaikuttavan erityisesti nuoriin, orastaviin taiteentekijöihin. Toisaalta kolme taiteilijaa piti uskoa nimenomaan taiteen tekemistä tukevana tekijänä. Eritoten usko tai seurakuntayhteys oli auttanut joitakin

taiteentekijöitä tavoittelemaan sellaisia päämääriä, joista he eivät muutoin olisi uskaltaneet unelmoida. Niinpä hengellisen vakaumuksen omaksuminen oli joskus ollut jopa ratkaiseva käänne haastatellun elämässä.

Romanitaustaiseen ammattitaiteilijaan kohdistuvat odotukset

Haastatelluilta kysyttiin, tulisiko romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden taiteen heidän mielestään edistää romanikulttuuria ammentamalla työhönsä vaikutteita kulttuurista. Kaikki haastatellut kannattivat ennen kaikkea taiteilijan ilmaisunvapautta, eikä yli puolella heistä ollut erityisiä odotuksia romanitaustaisten taiteentekijöiden taiteelta. Kuitenkin merkittävä osa keskustelukumppaneista esitti joitakin toiveita tai odotuksia. Niistä suurin osa koski kulttuurin tai romanitaustan esilletuomista sekä kulttuurisen tiedon lisäämistä valtaväestön keskuudessa. Vaikka moni ei pitänyt asiaa velvoitteena, koettiin avoimesti romanina esilläolo tai kulttuurisen tietouden lisääminen positiiviseksi ja koko yhteisöä kannattavaksi. Taiteilijoista kaksi olikin kohdannut työhönsä kohdistuvia odotuksia romanien puolesta puhumisesta romanimusiikin esittämiseen. Lisäksi yksi taiteentekijöistä pohti, että viestinviejän rooli on romanitaustaiselle taiteilijalle paitsi hieno mahdollisuus, myös haastava tehtävä. Silloin tällöin kuitenkin uskottiin, että ennen kaikkea ihminen itse – ei niinkään romanitaustaisen henkilön tekemä taide – edistää romanikulttuuria omalla persoonallaan.

Toisaalta yksi haastateltava huomautti, että kulttuurin korostamiseen taiteellisessa työssä liittyy myös riskitekijöitä. Mikäli taiteilija kuvaakin romanikulttuuria negatiivisesti, saattaa valtaväestö suhtautua teokseen totuutena sen sijaan, että sitä pidettäisiin ensisijaisesti taiteilijan henkilökohtaisena näkemyksenä. Yksi ammattitaiteilijoista olikin pohtinut, kannattaako julkisesti romanitaustaisena taiteentekijänä esiintyminen ylipäätään, sillä paineita luovat paitsi kulttuurin tavat, myös tiettyjen teemojen käsittelyn vaikeus. Muutamit haastatellut esittivätkin, että mikäli taiteilijan tekemä taide on kulttuurin kanssa ristiriidassa, olisi tämän parempi olla esiintymättä romanina. Valtaväestölle ei nimittäin toivottu annettavan kuvaa siitä, että esimerkiksi tietynlainen kielenkäyttö olisi romaniyhteisössä hyväksyttyä. Muutamien muiden haastateltavien odotukset liittyivät kulttuurin tapoja kunnioittavaan taiteen tekemiseen sekä toiveeseen siitä, että romanitaustaiset ammattitaiteilijat saisivat enemmän näkyvyyttä yhteiskunnassa. Lisäksi eräs haastatelluista toivoi ammattilaisten edistävän myös uuden taiteilijapolven nousemista yhteisössä. Suurin osa romanitaustaisista ammattitaiteilijoista olikin kukin tavallaan pyrkinyt edistämään muiden romanitaustaisten taiteentekijöiden uraa tai inspiroimaan ja tukemaan romanilasten ja -nuorten taiteellisuutta. Yksi haastateltava odotti romanitaustaisilta taiteentekijöiltä niin ikään kykyä ja avarakatseisuutta olla asettamatta itselleen turhia rajoituksia tai esteitä, mitä toivottiin myös taiteilijoiden keskuudessa. Vaikka jotkut taiteilijat olivat käyneet vähintään sisäistä kamppailua

yhteisöön kuulumisesta, oli kulttuuri kuitenkin jokaiselle tärkeä perusta ammatin harjoittamisessa. Suurin osa ammattitaiteilijoista ja kädentaitajista katsoikin etnisellä taustallaan olevan merkitystä taiteelliselle työlle.

Romaninaiset ja -miehet taiteellisen uran tavoittelijoina

Kysymys romaninaisten ja -miesten mahdollisuuksista tavoitella ammattitaiteilijuutta jakoi haastateltavien mielipiteet. Puolet haastatelluista ei nähnyt juurikaan syitä sille, miksi sukupuolten mahdollisuudet eivät olisi tasavertaiset. Yksilön mahdollisuuksien nähtiin esimerkiksi olevan sukupuolta tai vaatetusta enemmän kiinni ihmisestä itsestään. Siitä huolimatta puolet haastatelluista ei pitänyt romaninaisten ja -miesten mahdollisuuksia tavoitella taiteellista uraa – tai muutakaan ammattia – samanveroisina. Romaninaisten tasavertaisia etenemismahdollisuuksia ja tilaisuuksia itsensä toteuttamiseen kritisoi yli puolet haastatelluista naisista. Lisäksi kolmannes miehistä piti naisten mahdollisuuksia kouluttautumiseen ja työelämään pyrkimiseen miesten edellytyksiä heikompina. Samaa mieltä oli myös enemmistö romanitaustaisista taiteentekijöistä. Epätasa-arvoisia lähtökohtia aiheuttavina syinä mainittiin useimmiten sukupuolten väliset roolit hierarkiasuhteineen ja romaninaisen vaatetus sekä toisinaan myös varhainen perheen perustaminen. Lisäksi silloin tällöin arveltiin, että taiteilijuus tai taitojen esille tuominen saattaa edellyttää romaninaisilta miehiä enemmän rohkeutta.

Naisten pukeutumisen uskottiin usein vaikeuttavan naisten mahdollisuuksia menestyä niin esiintyvänä taiteilijoina kuin työelämässä yleensäkin. Miesten argumentoitiin voivan vielä jossain määrin sulautua joukkoon vaatetuksessaan, mutta naisen asun herättävän vääjäämättä huomiota. Silti myös muita kuin pukeutumiseen liittyviä syitä mainittiin tätäkin useammin. Maskuliinisen kulttuurin hierarkiasuhteineen nähtiin ylipäättään määrittelevän sukupuolten välisiä rooleja. Vaikka toisinaan tuotiin esiin, että miesten ja naisten lähtökohtien eroavaisuuksia on kurottu romaniyhteisössä myös umpeen, kritisoitiin naisen asemaa jonkin verran myös nuorten tyttöjen ja naisten keskuudessa. Kuitenkin paikoin todettiin, ettei kyse ole ainoastaan romaniväestön sisällä vallitsevasta tilanteesta vaan myös syvälle yhteiskuntaan juurtuneista rakenteista. Kuten eräs taiteilijoista kuvaili, häveliäisyystapojen suhteen voidaan joustaa, mutta sukupuoliroolien murtaminen on jo tästä syystä vaikeampaa. Toisinaan naiseen kohdistuvien rooliodotusten – joko kodin tai yhteisön puolelta – sekä hierarkiasuhteiden uskottiin kuitenkin olevan niin vahvat, että niiden nähtiin käytännössä estävän naisia yltämästä täyteen potentiaaliinsa. Lisäksi romaninaisten huomautettiin usein käyttävän merkittävästi aikaa kodista ja perheen arjen sujumisesta huolehtimiseen, minkä vuoksi miesten uskottiin käytännössä olevan helpompaa lähteä kodin piiristä esimerkiksi opiskelemaan.

”Miesten on jotenkin helpompi sieltä kotoa irrottautua ja lähteä toteuttamaan itseään. Ja hyvin pitkälti kuitenkin kun seurataan niin aika monesti ne on miehiä jotka lähtee kouluttautumaan aikuisväestöstä. Ja pienempi osa on naisia. Ja se on ihan siitä että naiset ei uskalla sillä tavalla lähteä siitä kotielämästä niin niinku... Kun niiden vastuulla on paljon muutakin.” (Nainen, ikäluokka 25-34)

”Vaatus ja se, että mies voi olla esteenä. Jos haluaa olla ammattilainen, sille pitää antaa paljon aikaa, ja yleensä romaninainen antaa perheelle aikaa.” (Mies, ikäluokka 25-34)

”Eihän romanimiehet antas naisten itsenäisesti kehittää itseensä, on joitakin tiettenkin mutta suurimmaksi osaksi ei. - - Se on niin hirveen vähän kuka voi. Tai mä aattelen että kyl ne haluu vaan että naiset hoitaa lapsia ja on kotona. Mä nään naisen aseman niin, että tavallaan niitä pidetään vähän enempi semmosessa passiivisessa tilassa, tää on mun näkemys. Sitten jos haluu olla jotakin, niin on sitten, ei hyvä, vähän ylinainen. - - Et moni nainen on hirveen lahjakas tiiätkö, mut sen pitää vaan olla siinä tynnyrissä. Tai sanotaan sit se on voimakas nainen, jos se haluaa mennä johonki, ni se katotaan sitten niinku pahaks. Jos se haluu kehittää itseensä niin se on voimakas nainen, menee miehestä yli sitten.” (Nainen, ikäluokka 55-64)

”Monta kertaa sun mies voi sut hyväksyä, ja se voi sua kannustaa, mut se on se yhteisö.”

(Romanitaustainen taiteentekijä)

Myös Opetushallituksen selvityksessä etenkin romaninaiset toivat esiin kodin- ja lastenhoidon sekä opiskelun yhdistämisen haasteita (Opetushallitus 2015, 74). Perhe-elämän asettamat haasteet opiskelulle nousivatkin esiin verrattain monen naisen haastattelussa. Toisaalta silloin tällöin oli huomattu, että nuori sukupolvi liikkuu naisten ja miesten roolien välillä aikaisempia sukupolvia joustavammin esimerkiksi siten, että mieskin voi jäädä kotiin naisen keskittyessä opiskeluun. Opetushallituksen selvityksessä havaittiin niin ikään, että romanit tunnistavat varhaisen perheen perustamisen haittapuolet, mutta kiirehtivät perhe-elämään siitä huolimatta usein (Opetushallitus 2015, 65). Muutamat haastatellut pitivätkin varhaista perheen perustamista yhteisöä yhä koskettavana haasteena. Toisaalta kouluttautumismahdollisuuksien nähtiin olevan entistä enemmän niin miesten kuin naistenkin ulottuvilla. Eräs haastatelluista pohtikin syvällisellä tavalla omaa lapsuuttaan ja nuoruuttaan verraten sitä nykypäivän romanityttöjen tilanteeseen. Haastateltu itse oli ryhtynyt ajattelemaan opiskelua vasta aikuisiällä, sillä sitä ennen oma nuoruus ja myöhemmin perhe-elämä ei ollut luonut otollista kasvualustaa tulevaisuuden-

suunnitelmille. Nykynuorten ja erityisesti romanityttöjen tilanteen haastateltu näki kuitenkin huomattavasti positiivisemmin kuvaillen kulttuurin muutosta omasta lapsuudestaan nykypäivään seuraavasti:

”Romaninaisen tai tytön elämä sieltä lapsuudesta, se on aika yksinkertaista. Et sä opit siihen, että sä olet vaan se kodin huoltaja ja tavallansa ne haaveet ei oo sitten... Ne on aika suppeet. Et se on se haave, et lapsena leikittiin ku meillä oli muka aikuisten hameet ja me oltiin muka akkoja ja siivottiin ja hoiettiin vauvoja, ne oli niitä meidän leikkejä. Ei kukaan haaveillut koskaan et ”minä olen opettaja” tai... - - Ja mä sanon aina lapsille, että käykää kouluja, kun tänä päivänä on kaikki mahdollisuudet, kaikki ovet on avoinna, saatte tehdä ihan mitä vaan! Ja ehkä tänä päivänä ei lapsilta odotetakaan... Ehkä semmoset tietyt säännöt ei enää päde. Eikä oikeestaan vaaditakaan semmosta eikä niin paljon kun esimerkiksi mun sukupolvelta ollaan vaadittu. Sulla on ollu kotona ne tietyt... Ja sun on täytynyt tietää jo 15-vuotiaana miten sä käyttädyt. Mut ei tänä päivänä tarvi semmosta tietää – että kun käy koulut ja hommaa ammatin ja tekee sitä mitä haluaa ja mistä saa sen elantonsa. Et ei tänä päivänä ehkä niihin kulttuuri... Niin keskitytä niin kuin se on ollu ennen. Mä sitä niin painotan kaikille tytöille varsinkin, et älkää hommatko 17-vuotiaana perhettä ja jääkö siihen, et ku tasa-arvo on tänä päivänä.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

Silloin tällöin kysymys romaninaisten ja -miesten mahdollisuuksista toimia taiteen kentällä sai haastatellut pohtimaan syitä siihen, etteivät naiset ole hakeutuneet tango- kilpailuihin ja menestyneet laulajina miesten rinnalla. Perinteisen romanasun uskottiin rajoittavan naisten menestymistä laulajina, samoin kuin kulttuuristen häveliäisyysäädösten. Jossain määrin häveliäisyystapojen myös nähtiin rajoittavan naisia enemmän kuin miehiä, mitä tulee esiintyvänä taiteilijana toimimiseen. Samaa tulokseen ovat päätyneet myös useat tutkijat, kuten Martti Grönfors (1981, 88-89) romanikulttuuria tutkiessaan. Niin ikään romaninaisen elämänkulusta väitöskirjansa kirjoittanut Airi Markkanen (2003, 142-143) havaitsi tapakulttuurin vaikeuttavan romanitaustaisten naismuusikoiden esiintymistilanteita, sillä naisen ei ole sopivaa esimerkiksi esiintyä lavalla miehiä korkeammalla. Lisäksi laulaja Anneli Sari oli todennut Markkasen haastattelussa, ettei hänestä olisi tullut menestynyttä artistia, mikäli hän olisi pukeutunut ja esiintynyt kulttuurin tapojen edellyttämällä tavalla. Samoin Åbergin (2006, 218) tutkimus osoittaa, että häveliäisyystavat pidättelevät naisia miehiä voimakkaammin ryhtymästä iskelmälaulajiksi. Risto Blomster (2012, 315) huomauttaakin, että romanikulttuurin normit ja toimintamallit ovat luoneet naisille toimintakulttuuria hengellisen musiikin sekä kuoro- ja yhtyetoiminnan piiriin solistisen viihdemaailman sijaan. Tätä taustaa vasten muutamat naiset pohtivatkin romanitaustaisten naislaulajien matkaa esiintyviksi artisteiksi. Esimerkiksi kaksi aikaisemmin laulajan ammatista haaveillutta haastateltua olivat aikaisemmin pohtineet, millä tavalla laulajan uran tavoittelemisen olisi saattanut heidän elämäänsä vaikuttaa.

”Sit se tavallaan, että he on lähteny sille, että se on valikoitu se tie. Ja sehän ei oo helppo tie, ei missään vaiheessa. Ja sit jos kattoo sitä, että miten monta naislaulajaa on julkisuudes tää asu päällä? Et se on se tien valikoiminen ja siitä sen hinnan maksaminen. Ja se on varmaan kans mikä on joskus mietityttänyt, että mihin sitä olis ite valmis.” (Nainen, ikäluokka 35-44)

Myös romaninaisten itseluottamuksen puutteen nähtiin silloin tällöin rajoittavan naisten taiteellista ja kädentaidollista potentiaalia. Muutamat haastatellut olivat sitä mieltä, etteivät romaninaiset usko itseensä miesten tavoin. Miesten uskottiin myös olevan naisia rohkeampia, mitä tulee esillä olemiseen ja taitojen esille tuomiseen. Esimerkiksi kaksi haastatelluista taiteentekijöistä uskoi, että romaninaiselta vaatii ennen kaikkea enemmän rohkeutta toimia taiteilijana.

Vaikka suurin osa haastatelluista keskittyi pohtimaan naisten mahdollisuuksia suhteessa miesten mahdollisuuksiin, nostivat muutamat haastatellut esille sukupuoliroolit odotuksineen niin miesten kuin naistenkin ammatinvalintaa määrittävinä tekijöinä. Käsitusten naisille ja miehille sopivista ammateista tiedostettiin olevan yhteisössä vahvoja ja vaikuttavan molempien sukupuolten edustajien ammatinvalintakysymyksiin. Kaiken kaikkiaan romanikulttuurissa vahvasti jaotellut feminiinisyys ja maskuliinisyys määrittivät haastateltujen mukaan hyvin pitkälle sen, mitä ammatteja pidetään miehille ja naisille hyväksytyinä. Eritoten tämän jaottelun nähtiin vaikuttavan kädentaidollisilla aloilla: esimerkiksi leipuri-kondiittorin ammatti miellettiin naiselle sopivaksi, kun taas vaikkapa floristina toimivan miehen uskottiin herättävän yhteisössä kummastusta. Joskus esitettiin, että taiteenaloista tanssi ja kuvataide saatetaan nähdä yhteisössä feminiinisinä. Toisaalta ammatit ovat Suomessa muutenkin hyvin sukupuolittuneita, kuten ilmenee Kun koulu loppuu – Nuorten tulevaisuusraportti 2017 -tutkimuksesta. Esimerkiksi terveyspalveluala on naisten suosiossa ja teknologiateollisuus puolestaan miesten (Kun koulu loppuu – Nuorten tulevaisuusraportti 2017.) Samalla tavalla kyseiset alat vetoavat myös romaninainiin ja -miehiin. Kyse ei siis ole ainoastaan romaninyhteisön sisällä vallitsevasta ilmiöstä, vaikka sukupuoliroolien nähtiinkin romanikulttuurissa usein korostuvan.

Kuten muutkin haastatellut, myös taiteentekijät uskoivat varhaisen perheen perustamisen, miesten ja naisten välisen hierarkiasuhteen, häveliäisyssäädösten sekä sukupuoliroolien mukaisten odotusten hankaloittavan naisten ammatillista etenemistä. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että mielipiteet vaihtelevat jonkin verran iän ja sukupuolen mukaan. Jotkut eivät nähneet esteitä taiteilijaksi haluavan romanin tiellä, oli kyse miehestä tai naisesta. Sitä vastoin toiset taiteentekijöistä näkivät romaninaisen aseman – tai ainakin mielikuvan odotetusta tavasta olla nainen – käytännössä vaikeuttavan perustavanlaatuisesti naisten urasuunnitelmia. Lisäksi romanityttöjen ja -naisten itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia saatettiin pitää

ensisijaisesti perheestä riippuvaisina. Toisaalta joskus oltiin sitä mieltä, että romaniyhteisössä voi syntyä taiteilijoita muutenkin ainoastaan siinä tapauksessa, että he irtautuvat yhteisöstä. Silti eräs taiteilijoista koki, että haasteista huolimatta naisen rooli romaniyhteisössä on laajenemassa ja suhtautuminen romanitaustaisiin naistaiteilijoihin positiivisessa murroksessa.

”Kyl siinä on iso ongelma myös tytöillä, et kun me puhutaan näistä asioista niin se ei oo sama tytöille ja pojille, ja kyl sen yhteisön täytyy myös muuttua, jos halutaan et tulee lisää romaninaistaiteilijoita. Ne ketkä pystyy ja on päässy tekemään, niin se ei oo sit aina oikeesti niin ihan tavallisissa romaniperheissä.”
(Romanitaustainen taiteentekijä)

”Se on mun mielestä menossa vahvasti eteenpäin, ja se on hieno asia. On huomattu se, että jos joku nainen ottaa sen askeleen ja tekee jotakin, niin sitähan pidetään vaan positiivisena, että wow mikä nainen, että WOW.” (Romanitaustainen taiteentekijä)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

On todennäköistä, että useiden asioiden olisi muututtava yhteisön sisältäpäin, ennen kuin taidealan ammatit saisivat enemmän sijaa romaniväestön keskuudessa. Taiteilijana toimiminen on romanille usein taiteenlaji itsessään. Vielä tässä vaiheessa kulttuuri, tiivis yhteisö ja hengelliset syyt näyttäisivät rajoittavan romanien toimimista taiteentekijöinä. Asenteet lienevät kuitenkin muuttuneet menneitä vuosia avoimemmiksi; yksilö- ja perhetasolla taiteisiin saatetaan suhtautua hyvinkin taiteellista ammatinvalintaa myöten. Tulevaisuudessa ehkä yhä useampi romaninuori uskaltaa kokeilla siipiään esimerkiksi tanssi- tai näyttämötaiteen kentällä ja murtautua ulos niistä rajoitteista, jotka tänä päivänä pidättelevät romaneja toimimasta monipuolisesti taiteentekijöinä.

Yllätyksellistä on, että haastattelujen perusteella romanien iällä, koulutuksella, asuinkunnalla tai kulttuuriorientoituneisuudella ei juurikaan näyttäisi olevan merkitystä sille, millaisia ajatuksia ja tunteita ammattitaiteilijuus herättää. Erityisen mielenkiintoista on, että pääsääntöisesti yhteisön arvellaan suhtautuvan taiteen tekemiseen kriittisesti, mutta yksilöt itse näkevät taiteenalat pitkälti positiivisina – sikäli kuin vain kunnioittavista ja kohteliaista käytöstavoista pidetään kiinni. Lopulta vaikuttaisi siltä, että romanitaustainen taiteentekijä saattaa – arvostelun pelon kynnyksen ylitettyään – saada osakseen paljonkin yhteisön kannustusta. Haastatteluprosessin aikana heräsikin kysymys siitä, onko kollektiivinen yhteisön arvostelun pelko sittenkin todellisuutta suurempi.

Vaikka romaniyhteisön ja taiteilijan yhteispeli mahdollistaa taiteellisen työn tekemisen melko pitkälle ilman kulttuurin ja taiteen yhteentörmäyksiä, kohtaavat taiteellisesta ammatista haaveilevat usein myös toisenlaisia paineita. Esimerkiksi joukosta erottautumisen ja totutuista ammasteista poikkeamisen vaikeus saattaa vaikuttaa etenkin romaninuorten tulevaisuudensuunnitelmiin. Lisäksi usko on merkittävä osa monien romanien maailmankatsomusta, mikä vaikuttaa käsityksiin siitä, millaista taidetta kristityn taiteilijan tulisi tehdä. Uskon ja taiteen keskinäistä tematiikkaa olisikin tarpeen käsitellä taiteesta kiinnostuneiden romanien kanssa. Näin he pystyisivät rakentamaan identiteettiään kristittyinä taiteentekijöinä ja tarvittaessa käsittelemään kritiikkiä. Myös toimeentulo taiteellisilla ja kädentaidollisilla aloilla saattaa arveluttaa aloja harkitsevia. Lisäksi voidaan todeta, että romaninaisten on miehiä vaikeampi pyrkiä kohti sellaisia tavoitteita,

jotka vaativat paljon ajallisia resursseja. Avainasemassa romanityttöjen ja -naisten nostamiseksi taiteellisilla aloilla – ja yhteisössä ylipäätään – on kuitenkin ennen kaikkea romaniväestö itse.

Siitäkin huolimatta, että suurimman muutoksen olisi lähdeittävä yhteisöstä itseltään, saattaisi olla kannattavaa tarjota romaneille mahdollisuuksia eri taiteenalojen kokeilemiseen. Osallistava ja toiminnallinen lähestymistapa saattaisi olla tehokkain keino lisätä tietoa taidealan ammattiteista; esimerkiksi musiikaali- ja teatteriprojekteilla voitaisiin innostaa eri-ikäisiä romaneja taiteen pariin. Vapaan sivistystyön kentällä saattaisi puolestaan olla mahdollisuuksia luoda opintolinjoja ja kursseja, jotka voisivat parhaimmillaan madaltaa romanien kynnyksestä hakeutua romaniväestön keskuudessa vähemmän tunnetuille aloille. Tämän selvityksen valossa näyttäisi kuitenkin siltä, että merkittävimmät yhteisön ulkopuoliset vaikutusmahdollisuudet liittyvät romanien kädentaitojen vahvistamiseen ja kädentaidollisille aloille ohjaamiseen sekä romanilasten ja -nuorten taiteen perusopetuksen tukemiseen. Erityisesti romaninaiset ja -tytöt saattaisivat hyötyä heille suunnatuista kädentaidollisista leireistä ja kursseista. On mahdollista, etteivät romaninaiset useinkaan tunnista kädentaidollista potentiaaliaan.

Vaikka romanien voidaan toisinaan ajatella löytävän musiikin pariin itsenäisesti, ei tuettua musiikkitoimintaakaan tule kokonaan unohtaa. Päinvastoin, olisi tärkeää pyrkiä kasvattamaan romanien mahdollisuuksia työskennellä monipuolisesti erilaisissa tehtävissä musiikin kentällä. Vaikka musiikki olisi romaneille taiteen aloista luontevin, ei polku ammattilaiseksi ole aina löydettävissä ilman ohjausta. Etenkin tämän päivän romaninuoret saattavat joutua etsimään oman tiensä, joka voi olla hyvinkin erilainen kuin edellisten sukupolvien romanimuusikoilla. Romaninuoret eivät kuitenkaan välttämättä ole tietoisia musiikkioppilaitosten pääsykokeiden vaatimuksista; esimerkiksi lauluopinnoissa edellytettävä soittotaito saattaa tulla joillekin yllätyksenä. Romanilasten ja -nuorten taiteen perusopetukseen osallistumista tulisikin pyrkiä tukemaan, sillä varhaisella puuttumisella voitaisiin kasvattaa romaninuorten mahdollisuuksia pyrkiä musiikin ammattilaisiksi. Etenkin romanivanhempia tulisi tiedottaa taiteen perusopetuksesta ja vanhempien tuen merkityksestä nuorelle harrastajalle. Lisäksi toimivia malleja lasten ja nuorten tukemiseksi harrastustoiminnan kautta voisi soveltaa myös romanilasten ja -nuorten taiteen perusopetuksen tukemisessa. Esimerkiksi romanitaustaisen aikuisen kulkeminen romanilapsen rinnalla niin soittoharrastuksen kuin koulunkäynninkin tukena voisi olla omiaan edistämään paitsi romanilasten ja -nuorten taiteellisia mahdollisuuksia, myös yhteiskuntaan kiinnittymistä ylipäätään. Vastaavien tukitoimien merkityksellisyttä tukee muun muassa se, että roolimallien merkitykseen ammatinvalintakysymyksissä uskotaan yhteisössä vahvasti. Niinpä olisikin tärkeää tukea ja tunnustaa romanien lahjakkuutta.

Selvityksen valossa vaikuttaisi siltä, että romaniyhteisö hyötyisi omasta yhdistyksestään tai järjestöstään, jonka tehtävänä olisi tukea romanitaustaisia taiteentekijöitä, vahvistaa heidän asemaansa taiteen kentällä sekä edistää orastavien taiteentekijöiden nousemista. Onkin ainutlaatuista, että selvityksen teon loppuvaiheessa romanien kulttuuri- ja taideinstituutio Artos ry on aloittamassa toimintaansa. Vertaistuki olisi äärimmäisen tärkeää taiteellisesta ammatista kiinnostuneille romaneille, jotta he voisivat nähdä itsensä osana yhteisöä myös valitessaan taiteellisen ammatin. Vastedes myös romanitaustaisten taiteilijoiden tilanteen laajempi selvittäminen olisi tärkeää.

On positiivista, että romanit tuntevat ammatillisen koulutuksen omakseen yhä useammin. Mitä enemmän romaniväestö alkaa uskomaan itseensä, sitä enemmän kasvaa myös sellaisten ammattivaihtoehtojen määrä, joihin pyrkiminen saattaa tällä hetkellä tuntua monesta epärealistiselta. Ammattivaihtoehtojen laajentuessa myös taiteelliset ja kädentaidolliset alat saattavat tulevaisuudessa löytää vahvemmin tiensä romanien sydämiin. On todennäköistä, että musiikin kenttää lukuun ottamatta pääpaino taiteen aloilla on vielä jonkin aikaa yksittäisissä tekijöissä. Siitä huolimatta romanien taiteellista ja kädentaidollista potentiaalia on syytä pyrkiä vahvistamaan.

Toimenpide-ehdotukset

1. Romanitaustaisten ammattitaiteilijoiden tukeminen ja heidän osallistamisensa taiteen edistämiseen romaniyhteisössä muun muassa
 - vapaan sivistystyön kentälle luoduilla opintolinjoilla ja kursseilla
 - romanilasten ja -nuorten taideleireillä
 - Kartoitetaan myös yhteistyömahdollisuudet integroituun ja erilliseen opetukseen jo olemassa olevilla leireillä (esim. Life/järj. SEKL ja Creative Arts Europe)
2. Romaneille suunnatut taideopinnot ja taiteellinen toiminta, esimerkiksi
 - eri taiteenalojen monipuolinen ammattiin valmistava koulutus
 - romaninaisten kädentaidolliset kurssit ja leirit romaninaisten kädentaitojen tukemiseksi ja tunnistamisen edistämiseksi
 - taidekäsityö- ja yrittäjyyskurssit
 - kirjoittamisen kurssit
 - stand up -kurssit
 - musiikin teorian peruskurssit pyrkimyksenä laskea kynnystä musiikin opintoihin oppilaitoksissa ja taiteen perusopetuksessa
 - gypsy jazz -kurssit
 - kuorotoiminta
 - musikaali- ja teatteriprojektit

3. Romanilasten ja -nuorten taiteen perusopetukseen osallistumisen tukeminen esimerkiksi
 - soveltamalla toimivia malleja lasten ja nuorten tukemiseksi harrastustoiminnan kautta (vrt. IceHearts-mentoritoiminta) esimerkiksi siten, että romanitaustainen aikuinen kulkee romanilapsen rinnalla niin soittoharrastuksen kuin koulunkäynninkin tukena läheisessä yhteistyössä vanhempien kanssa
 - järjestämällä taiteen perusopetuksen informaatiotilaisuuksia romanivanhemmille
 - hyödyntämällä Suzuki-metodia romanilasten soitonopetuksessa, sillä metodi kumpuaa arvomaailmasta, joka saattaisi olla romani-perheille luontevasti omaksuttavissa (mm. soitonopiskelu yhdessäolon kautta)
4. Romanien muotoilupervinteen dokumentointi kulttuuriperinnön säilyttämiseksi
5. Keskustelun avaaminen uskon ja taiteen suhteesta niin romanitaustaisten taiteilijoiden kuin seurakunnan opettajienkin johdolla esimerkiksi Art and The Bible -kirjan klassisia esseitä (Francis Schaeffer 1973) tarkastelemalla
6. Radio-ohjelman/podcastin perustaminen erityisesti romaninuorten musikaillisen kasvun ja kulttuuri-identiteetin tukemiseksi
7. Ylipäättään romaninuorten tukeminen kasvattaen heidän uskoaan tulevaisuuteen, itseensä ja omiin mahdollisuuksiinsa vaikuttamiseen esimerkiksi
 - hyödyntämällä Gutsy Go -tapahtuman mallia romaninuorten parissa tehtävässä työssä (Gutsy Go on nuoret vahvasti osallistava tapahtuma, jossa ”nuoret ideoivat, toteuttavat ja dokumentoivat tekoja, jotka lisäävät positiivista vuorovaikutusta koko yhteisössä” ks. <https://www.gutsygo.fi>)
 - järjestämällä valmennuskursseja yläkoulukäisille romaneille lukion käyneiden romanien johdolla unohtamatta mentoritoimintaa lukion aikana

LÄHTEET

Aaltonen, T. (1986). Mustalaisten kieli, ammatit ja koulutus. Teoksessa Aaltonen, T., Laurinolli, K., Lyytikäinen, L. & Nazarenko, K. (toim.) Kultaiset korvarenkaat. Mustalaisten kulttuuri ja käsityöt. Helsinki: Otava.

Grönfors, M. (1981). Suomen mustalaiskansa. WSOY. Juva.

Blomster, R. (2012). Romanimusiikki rajojen vetäjänä ja yhteyksien luojana. Teoksessa Pulma, P. (toim.) Suomen romanien historia. Suomen Kirjallisuuden Seura.

Junkala, P. & Tawah, S. (2009). Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2. Jyväskylän yliopistopaino.

Markkanen, A. (2003). Luonnollisesti – Etnografinen tutkimus romaninaisten elämänkulusta. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 33. Joensuun Yliopistopaino.

Nazarenko, K. (1986). Suomen mustalaisten korut ja käsityö. Teoksessa Aaltonen, T., Laurinolli, K., Lyytikäinen, L. & Nazarenko, K. (toim.) Kultaiset korvarenkaat. Mustalaisten kulttuuri ja käsityöt. Helsinki: Otava.

Nikkinen, R. (2006). Mustalaisten kulttuurista ja taiteesta. Teoksessa Friman-Korpela, S. & Mäki, A-M. (toim.) Romanit toimijoina yhteiskunnassa. Romaniasian neuvottelukunta 50 vuotta -juhlajulkaisu. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:5.

Rajala, S. & Blomerus, S. (2015). Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin. Opetushallitus. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere 2016.

Rajala, S., Salonen, M., Blomerus, S. & Nissilä, L. (2011). Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010-2011 ja toimenpide-ehdotukset. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2011:26. Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.

Savolainen, Mikko. (2008). Suomen romanit. Romanielämää 1960-1970-luvuilla. Kustanneosakeyhtiö Musta Taide. Helsinki.

Stenroos, M. (2012). Meitä on moneksi – romanien monet kasvot. Teoksessa Pulma, P. (toim.) Suomen romanien historia. Suomen Kirjallisuuden Seura.

Syrjä, H. & Valtakari, M. (2008). Romanien pitkä matka työn markkinoille. Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä 2008. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2006:5.

Tervonen, M. (2012). Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Pulma, P. (toim.) Suomen romanien historia. Suomen Kirjallisuuden Seura.

Åberg, K. & Blomster, R. (2006). Suomen romanimusiikki. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1058. Tampere: Tammer-paino Oy.

Internetlähteet

Junghaus, T. (2006). Meet Your Neighbours. Contemporary Roma Art from Europe. Open Society Institute. https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/neighbours_20090615.pdf Viitattu 25.9.2018

Kun koulu loppuu – Nuorten tulevaisuusraportti 2017. Taloudellinen tiedotustoimisto. https://www.kunkoululoppuu.fi/assets/uploads/2017/05/Kun-koululoppuu-nuorten-tulevaisuusraportti-2017_tiivistelmä_19052017.pdf Viitattu 21.9.2018

Liegeois, J-P & Gheorghe, N. (1995). Roma/Gypsies: A European Minority. Minority Rights Group. https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/neighbours_20090615.pdf Viitattu 24.9.2018

Suomen Romanifoorumi ry. <https://www.romanifoorumi.fi/romanit-suomessa/romanien-yhteiskunnallinen-asema/tyo-ja-toimeentulo/> Viitattu 12.9.2018

Toivanen, R. (2012). Romanit ja kulttuuri. Selvitys romanien osallisuudesta ja osallistumisesta kulttuuritoimintaan Suomessa. Ihmisoikeusliiton selvitys 1/2012. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Romanit_ja_kulttuuri_Selvitys_romanien_osallisuudesta_ja_osallistumisesta_kulttuuritoimintaan_Suomessa_IOL_2012.pdf Viitattu 3.9.2018

Liite 1 Yhteenveto haastatelluista

Taulukko 1. Haastateltujen ikä- ja sukupuolijakauma

Ikäluokka	Naiset	Miehet	Yhteensä
Alle 18	5	3	8
18-24	5	4	9
25-34	6	5	11
35-44	4	5	9
45-54	3	3	6
55-64	5	2	7
65-		1	1
	28	23	51

Taulukko 2. Haastattelujen määrä eri alueilla

Alueet	Haastatellut
Etelä-Suomi	16
Itä-Suomi	9
Länsi-, Lounais- ja Sisä-Suomi	22
Pohjois-Suomi ml Lappi	4
Koko maa	51

Liite 2 Haastateltuja (N=44) kiinnostavat taiteenalat (%)